

ҚАЗАҚСТАН ҰЛТТЫҚ БАНКІ

МАКРОПРУДЕНЦИЯЛЫҚ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕ ДЕПОЗИТТЕР БОЙЫНША ЖОҒАРЫ МӨЛШЕРЛЕМЕЛЕРГЕ ПИГУ САЛЫҒЫ: ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТӘЖІРИБЕСІ

Департамент – Зерттеулер және талдама орталығы

№2023-04 экономикалық зерттеу
Жұмыс мақалалары

Хәкімжанов Сәбит
Жусанғалиева Камилла

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің (бұдан әрі – ҚРҰБ) экономикалық зерттеулері мен талдамалық жазбалары ҚРҰБ зерттеулер нәтижесін, сондай-ақ ҚРҰБ қызметкерлерінің басқа ғылыми-зерттеу жұмыстарын таратуға арналған. Экономикалық зерттеулер пікірталастарды ынталандыру үшін қолданылады.

ҚРҰБ қызметкерлерінің жұмыс мақаласы жарияланған күнгі жағдай бойынша аяқталмаған зерттеулерді көрсетеді және талқылауға, түсініктемелер мен ескертулер алуға арналған. Оларды орналастырар алдында олар ҚРҰБ-да тексеруден немесе рецензиялаудан өтпейді. Мақалада берілген пікірлер мен уәждер автордың пікірін білдіреді және ҚРҰБ, оның басшылығының немесе Ақша-кредит саясаты жөніндегі комитет мүшелерінің көзқарастарын білдіретін ретінде қабылданбауы тиіс

Макропруденциялық құрал ретінде депозиттер бойынша жоғары мөлшерлемелерге Пигу салығы: Қазақстанның тәжірибесі

NBRK – WP – 2023 – 04

© Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі 2023. Барлық құқықтар сақталған. Бір параграфтан аспайтын қысқаша үзінділер дереккөзіне сілтеме болған жағдайда, автордың рұқсатынсыз келтірілуі мүмкін.

ISSN: 2789-150X

Макропруденциялық құрал ретінде депозиттер бойынша жоғары мөлшерлемелерге Пигу салығы: Қазақстанның тәжірибесі

Сәбит Хакімжанов¹

Камилла Жусанғалиева²

Аннотация

Депозиттерге кепілдік беру қорының шекті мөлшерлемелерінің тетігі Пигу салығының қағидатына негізделген жүйелік тәуекел үшін төлеммен толықтырылды. Жүйелік тәуекел үшін қосымша жарна депозиттер нарығындағы баға бойынша шамадан тыс агрессивті бәсекелестікті тежеу үшін жеке банктердің депозиттер нарығындағы үлес ұлғайюынан пайдасын өтей алатын қосымша айқын қаржылық шығасыларды құру арқылы енгізілді. Алайда, мөлшерлемелердің барлық аралығында тұрақты қысымның болмауынан орын алатын енгізілген тетіктің икемсіздігі оны реформалау қажеттілігін туындатады. Бұл мақалада авторлар депозиттер нарығында енгізілген жүйелік тәуекелді интернализациялау тетігінің мән-жайын, оны енгізуге түрткі болған себептерді, оның табыстылығын бағалауды және одан әрі реформалау жолдарын ашады.

Негізгі сөздер: Пигу салығы, некуниарлық экстерналиялар, депозиттер нарығы, депозиттерге кепілдік беру жүйесі, салымдарды сақтандыру, жүйелік тәуекел, моральдық тәуекел, Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры, жүйелік тәуекел үшін төлем

JEL classification: E43, G21, G28.

¹ҚР Ұлттық Банкі Төрағасының кеңесшісі, khakimzhanov@yahoo.com, s.khakimzhanov@nationalbank.kz, автор-корреспондент

²Зерттеулер және талдама орталығы-Департаменті директорының орынбасары kamilla.j@nationalbank.kz

Авторлар Алия Миллер мен «Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ қызметкерлеріне жүйелік тәуекел үшін тетікті әзірлеуге қатысқаны үшін, жұмыс мақаласын дайындау кезінде пайдаланылған материалдарды ұсынғаны үшін алғыс білдіреді

1. Кіріспе

Ішінара резерві бар банктер екі негізгі қаржылық тәуекелге – өтімділік пен төлем қабілетсіздігі тәуекелі орын алуы сияқты кредиттік тәуекел жүзеге асырылуы қолайсыздықтарына ұшырағыш. Бұл тәуекелдердің банк, банк жүйесі, тұтастай экономика деңгейінде өзара әрекеті осы тәуекелдермен байланысты шығынды жеделдетеді және күшейтеді. Тарихи тұрғыдан алғанда, қолайсыздықтарға қарсы тұру үшін сақтандыру схемалары, оның ішінде салымдар бойынша кепілдіктер, шұғыл өтімділікке қол жеткізу, өтімділік тәуекелін пруденциялық реттеу енгізілді. Қаржының негізгі проблемасы – агенттің жауапсыздығы күшеюі мұндай араласудың жанама әсері болды.

Депозиттер нарығы үйлестіру мәселесімен, жүйелік экстерналиялармен, ақпараттық асимметриямен және моральдық тәуекелмен бұрмаланған, олар салымдарды сақтандырудан және банктердің балансы әлсіруіне қарай күшейеді. Депозиттер нарығындағы пекуниарлық экстерналия жекелеген банктердің әрекеттеріне байланысты, оларды тартудың агрессивті саясаты мөлшерлемелер өсуіне әсер етеді. Жабық және шектеулі нарық кезінде тіпті пайыздық мөлшерлеме бойынша шектеу болған жағдайда да әсіресе шектеулі ресурстар үшін бәсекелестік күшейген кезде пекуниарлық сыртқы әсерлердің пайда болуы сөзсіз. Мұндай нарықтағы бәсекелестік сенімді емес банктердің үлесін арттырып және кредиттік тәуекелді жоғарылатып, депозиттер мен кредиттер бойынша барынша жоғары мөлшерлемелермен тиімсіз тепе-теңдікке әкеледі.

Ең жоғары мөлшерлемелер – бұл депозиттер нарығында дұрыс емес бәсекелестікті шектеудің алғашқы әрекеті (1934 жылы АҚШ, 2000 жылы ҚР). Бұл тетіктің кемшіліктері ФРЖ-ны макропруденциялық құрал ретінде одан бас тартып және оны микропруденциялыққа айналдыруға мәжбүр етті (1980 жылы).

ҚР-да шекті мөлшерлемелер тетігі банктердің мөлшерлемелерді шекті мәндер шекарасында ұсынуы есебінен нарықтық мөлшерлемелер біртіндеп өсуі проблемасына тап болды. Хакімжанов және басқалар бұл нәтижесі «банктер шекті мөлшерлемеден аспай, бірақ оған жақындаған кезде атап өтті, осылайша олар пайыздық маржаларын тарылтты, нарық үлесін кеңейтуді немесе жоғалтпауды күтті, бұл орташа нарықтық мөлшерлемені және келесі айдың шекті мөлшерлемесін жоғарылатты» (Хакімжанов және басқалар, 2022). Нашар капиталдандырылған банктердің моральдық тәуекелі қарқынды бәсекелестік нәтижесінде депозиттер бойынша нарықтық мөлшерлемелер өсуінің негізгі себебі ретінде қабылданды. Депозиттер бойынша барынша жоғары мөлшерлемелерді жеткілікті капиталдандырылған банктермен салыстырғанда қаржылық жағдайы орнықсыз банктер ұсынды.

Қорландыру құнын арттыру, консервативті банктер үшін қорландырудың қолжетімділігін төмендету, қарыз алушылар үшін кредиттік ресурстардың құнын арттыру және тұтастай алғанда тартылатын қаражатты экономикаға ұзақ мерзімді кредиттерге айналдырудан тұратын банктердің делдалдық функциясын

әлсірету арқылы жүйелік тәуекелдердің өсуі мөлшерлемелерді біртіндеп және үдемелі өсірудің нәтижесі болды.

«Әлсіз» банктердің саны қысқартумен, қадағалауды күшейтумен, мерзімді салымдар нарығын қалыптастырумен және банктерде тәуекелдерді басқару мәдениетін өсірумен қоса қаржылық тұрақтылық пен ақша-кредит саясатының міндеттерін шешуді қамтамасыз ететін депозиттер нарығын реттеудің неғұрлым икемді және серпімді тетіктеріне қажеттілік күшейе түсті.

Бұл тұрғыда бұрмаланған нарықты қарама-қарсы бағытта бұрмалайтын Пигу салығы тиімдірек макропруденциялық құрал болды. Депозиттер нарығында Пигу салығы банктерді мөлшерлемені төмендетуге итермелеуі тиіс. 2021 жылы енгізілген жүйелік тәуекел үшін төлем Пигу салығы идеясына жақын, бірақ тетіктің параметрлері мен есептеу тәртібі оны ең жоғары мөлшерлеме нұсқасына айналдырды.

Банктердің моральдық тәуекелін бейтараптандыру үшін Пигу салығы ретінде құрылымдалған депозиттер нарығында агрессивті әрекет үшін төлем енгізілді. Салық мөлшерлемесі банктің мөлшерлемесі орташа нарықтық мөлшерлемеден асып кетуіне байланысты болды. Салық базасы ретінде тоқсан ішінде депозиттерді тарту көлемі таңдалды.

Банк мөлшерлемесінің орташа нарықтық мөлшерлемеден асып түсу шамасына байланысты қосымша жарнаны енгізу мәселесі Қаржылық тұрақтылық кеңесінің қарауына 2020 жылғы маусымда енгізілді, ал 2021 жылғы қаңтардан бастап ҚДКҚ реттеу аясына енгізілді.

Бұл мақалада пекуниарлық экстерналдардың мәні, оларды бейтараптандыру әдістері және әрекеті Қазақстанның депозиттер нарығында экстерналияны тудыратын банктерге қатысты осы әдістерді қолдану талданады.

2-бөлімде теориялық және эмпирикалық әдебиеттерге шолу жасалады, оларды зерттеу нысаны пекуниарлық экстерналдарды, олардың мәні мен пайда болуын, олармен байланысты немесе онымен ілесетін тәуекелдерді реттеу әдістерін, оның ішінде моральдық тәуекелді және салымдарды сақтандыру жағдайында банктердің тәуекелдерді шамадан тыс қабылдауын талдау болды. 3-бөлімде депозиттер нарығының проблематикасы, депозиттер бойынша жоғары мөлшерлемелер үшін прогрессивті төлемді енгізу сатылары, ұсынылған жүйелік тәуекелді интернализациялау тетігінің икемділігіне баға берілді. Жүйелік тәуекел үшін төлемді реформалау бойынша ұсыныстар 4-бөлімде берілді. Қорытындыда негізгі тұжырымдар көрсетілген және жүйеленген.

2. Әдебиетке шолу

Теориялық және эмпирикалық әдебиеттерде пекуниарлық экстерналий тұжырымдамасы және олардың қаржы жүйесін тұрақсыздандырудағы рөлі кеңінен зерттеліп, талқылануда. Пекуниарлық экстернальдік экономикалық агенттердің нарықтық бағаның/мөлшерлемелердің өсуіне немесе төмендеуіне әкелетін әрекеттеріне негізделген баға белгілеуде көрініс алады, бұл жалпы нарықтың барлық қатысушыларына әсер етеді. Жабық және шектеулі нарықтарда жағымсыз сыртқы әсердің көрінісі шектеулі ресурстар үшін үнемі бәсекелестік жағдайында сөзсіз.

Пекуниарлық экстерналий пайда болуы Парето оптимумына қол жеткізуге бағытталған мемлекеттік интервенцияны, сондай-ақ экономикалық агенттердің тәуекелдерді шамадан тыс қабылдауының алдын алу үшін макропруденциялық құралдарды қолдануды ақтайды (Pigou, 1920; Greenwald & Stiglitz, 1986; Bianchi & Mendoza, 2010; Perotti & Suarez, 2011; Kato & Tsuruga, 2021). Сыртқы әсерлер теориясында экономикалық агенттердің шекті жеке шығындарын шекті қоғамдық деңгейге дейін арттыру үшін теріс сыртқы әсерлерді тудыратын экономикалық агенттерге Пигу салығын қолдану арқылы жалпы тепе-теңдік контекстінде түзету салығын енгізу арқылы, интернализациялау арқылы экстерналийді реттеу мәселесін шешу ұсынылады. Хакімжановтың жұмысында «тиімді реттеу жүйесі жеке агенттердің әрекеттерінен қоғамдық шығасыны агенттердің өздеріне аударуы керек» делінген (Хакімжанов және басқалар, 2022). Мәселен, шешімдері теріс экстерналийлер пайда болуына түрткі болатын экономикалық агенттер шығындарды үшінші тұлғаларға ауыстырмай-ақ толық көлемде шығасыны көтеруі тиіс. Bianchi реттеудің жаңа макропруденциялық тұжырымдамасын енгізу қажеттілігін көрсетеді, оның негізінде нарыққа жеке қатысушылардың әрекеттері макродеңгейде экономиканы әлеуетті тұрақсыздандырушы ретінде қарастырылуы тиіс. Ол экстерналийді және олардың салдарын тәуекелді шамадан тыс жинақтау түрінде зерттеді, сондай-ақ тәуекелді асыра қабылдағаны үшін салық салу арқылы қаржылық дағдарыстарға осалдықты азайту мүмкіндіктерін зерттеді (оның зерттеу мәні артық кредит алу және жүйелік кредиттік экстернальдық болды). Бұл ретте Bianchi де Тобин стиліндегі (a Tobin style tax) түзету салығын енгізу идеясын қолдайды, ол қағидаты бойынша Пигу салығына ұқсас және экономикалық циклды реттей алады (Bianchi, 2011). Түзету салығы идеясы да Perotti & Suarez зерттеуінде дамытылды, олар Пигу салығын қысқа мерзімді қорландыру үлесін төмендететін және нарық пен оның қатысушыларының жалпы тұрақтылығы мен әл-ауқатын арттыратын құрал ретінде қарастыруды ұсынды. Олардың пікірі бойынша, әрбір банктің қорларды тартуға қатысты шешімдері теріс экстерналия туындатып, басқа банктердің осалдығына және олардың өтімділік тәуекеліне ұшырауына әсер етеді. Аз капиталдандырылған банктер барынша тәуекелді және/немесе «байланысты» жобаларға инвестициялай отырып және өздерінің идиосинкратикалық тәуекелдерін тұтастай алғанда банк жүйесіне ауыстыра

отырып, жоғары мөлшерлемемен агрессивті қаражат тартуға бейім (Perotti & Suarez, 2011).

Банктердің депозиттер үшін бәсекелестігін күшейту қаржылық тұрақтылықты әлсіретеді және әл-ауқатты нашарлатады деген идея бұрыннан белгілі (Greenwald & Stiglitz, 1986; Bianchi & Mendoza, 2010; Perotti & Suarez, 2011), эмпирикалық растауы бар (мысалы, Hellmann, Murdock & Stiglitz, 2000) және теориялық модельдерде (мысалы, Dewatripont & Tirole, 2012) сипатталған.

Ішінара резерві бар банк жүйелерінің тарихы қолайсыздықтар мен банкроттық жағдайларына толы. Нарықтық аллокацияның тиімсіздігі әрдайым түзету интервенциясын іздейтін нормативтік экономистердің назарын аударады. Әдебиеттерде банктердің тәуекелді әрекетін түзету және шамадан тыс тәуекелді қабылдауды тежеу үшін Пигу салығын енгізу туралы ұсыныс жиі кездеседі.

Мөлшерлемені арттырып, банк тәуекелді және акционерлердің күтілетін таза кірісін өсіреді, сонымен бірге жалпы әл-ауқатты төмендетеді, өйткені ол кредиторлар немесе кепілгерлер шығынының жоғары тәуекелін арттырады. Салымшылар шығын тәуекелін көтермейді, өйткені олар кепілдіктермен қорғалған, тиісінше кредиттік тәуекелді есепке алмайды және банктерді тек депозиттердің кірістілігі (R , сыйақы мөлшерлемесі) және банкке тән қызметтер (монополиялық бәсекелестік) бойынша бағалайды.

Бұл жағдайда нарықтың тиімсіздігі кепілдіктерден туындаған моральдық тәуекелдің және банк акционерлерінің тәуекеліне сұраныс жоғарылауының салдары ретінде туындайды.

Моральдық тәуекел жоғары мөлшерлемелер бойынша депозиттерді агрессивті түрде тартатын қаржы институттары тарапынан сияқты қаражатты депонирлеу үшін банкті таңдауда немқұрайлы салымшылар тарапынан да көрініс табады (Kareken & Wallace, 1978; Gennotte & Pyle, 1991; Boot & Greenbaum, 1993; Matutes & Vives, 1996, 2000; Vaez-Zadeh et al, 2002; Хакімжанов және басқалар, 2022). Matutes & Vives пікірі бойынша депозиттерге кепілдік беру схемалары банктер арасында қатаң бәсекелестік туғызады, ал тікелей бәсекелестік кезінде депозиттер ұсынысының икемділігі банктер арасындағы бәсекелестік күшеюі есебінен артады (Matutes & Vives, 1996). Теориялық модельде Martinez-Miera & Repullo банктер арасындағы бәсекелестік күшейген кезде банктердің, тіпті жақсы капиталдандырылған банктердің тәуекел дәрежесі арта түсетіндігі көрсетілген. Бұл ретте салымшылар депозиттерді сақтандыру жүйесі болғандықтан барлық банктерді, тіпті дәрменсіз банктерді де қауіпсіз деп қабылдайды (Martinez-Miera & Repullo, 2008).

Дегенмен, зерттеушілердің пікірінше моральдық тәуекел – депозиттер бойынша кепілдіктердің болмауына байланысты жүйелік тәуекелдің салдарымен салыстырғанда ең төмен баға (Vaez-Zadeh et al, 2002). Осыған байланысты бір мезгілде жүйелік тәуекелдер мен «жұқтыру» тәуекелдерін азайтатын, сонымен бірге банктерді шамадан тыс тәуекел қабылдауға ынталандырмайтын депозиттерге кепілдік беру схемасын әзірлеу маңызды міндет. Теориялық әдебиеттерде салымдарды сақтандыру үшін жоғары сыйлықақы белгілеу,

капиталға қойылатын талаптарды күшейту және тарту мөлшерлемелері арасындағы айырмашылықты едәуір арттыра отырып, қадағалау қарқындылығын күшейту ұсынылады (Vaez-Zadeh et al, 2002; Хакімжанов және басқалар, 2022). Салымдарды сақтандыру жүйесіне қатысқаны үшін банктер төлейтін сыйлықақының құрамында тәуекелді есепке алу банк акционерлерін шамадан тыс тәуекел қабылдауға ынталандырмау есебінен моральдық тәуекелді төмендетуге мүмкіндік береді. Бұл ретте іс-әрекеті неғұрлым агрессивті салымдарды сақтандыру схемасына қатысушылардан жоғары сақтандыру жарналарын алу сақтандырушының тәуекелдерін азайту тұрғысынан әділ болады.

3. Мөлшерлемені реттеудің екі тетігі

Депозиттер нарығын макропруденциялық реттеу қорландырудың толық құнын, атап айтқанда тепе-тең нарықтық мөлшерлемені төмендетуге бағытталған. Іс жүзінде бағаны реттеу құралының екі түрі ерекшеленеді: баға деңгейін шектеу және жоғары баға салығы.

Тарихи тұрғыдан алғанда, депозиттер нарығында мөлшерлемелердің жоғарғы шегі, яғни мөлшерлемелер бойынша тікелей шек қою жиі қолданылады. Депозиттер нарығында адал емес бәсекелестікті мөлшерлемелердің жоғарғы шегі арқылы шектеуге алғашқы әрекет АҚШ-та 20-шы ғасырдың 30-шы жылдарында жасалды. Бұл тетіктің кемшіліктері 1960 жылдары анықталып, ФРЖ-ны оны микропруденциалдық құрал ретінде сақтай отырып, макропруденциялық құрал ретінде одан бас тартуға мәжбүр етті (FDIC 1980). Қазақстанда икемділік дәрежесі әр түрлі мөлшерлемелердің жоғарғы шегі 2001 жылдан бастап қолданылып келеді.

Неғұрлым тиімді әрі икемді құрал – бұл моральдық тәуекелмен жоғары мөлшерлемелерге қарай қарама-қарсы бағытта бұрмаланған нарықты бұрмалайтын Пигу салығы. Депозиттер нарығында Пигу салығы банктерді мөлшерлемені төмендетуге итермелеуі керек. 2021 жылы енгізілген жүйелік тәуекел үшін төлем Пигу салығы идеясына жақын, бірақ тетіктің бөлшектері оны мөлшерлеменің жоғарғы шегіне айналдырды.

3.1 Жоғары баға салығы

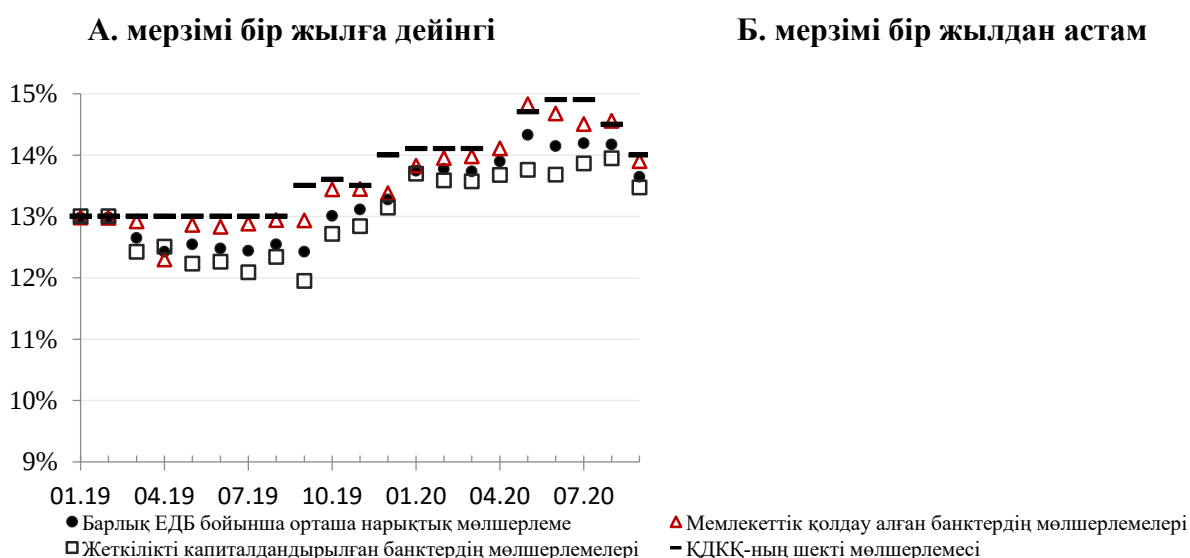
2008 жылғы қаржылық дағдарыстан кейін отандық банктер қорландыру базасын сыртқы көздерден ішкі көздерге қайта бағдарлау қажеттілігіне тап болды. Ішкі қорландыру көздері бірте-бірте депозиттік ресурстарға қарай қайта бөлінді. Банктердің әрекеттері негізінен қорландыру мен өтімділіктің құны мен тәуекелдерін есепке алмай, депозиттердің көп көлемін тартуға бағытталды. Бұл банктердің тәуекелдерді және баланстарына шығындарды қабылдай отырып, көбірек клиент тарту үшін икемді әрі ыңғайлы талаптарды ұсынуына әкелді. Нәтижесінде мерзімді депозиттер нарығы өзгеріп, мерзімділік ұғымы біртіндеп бұлыңғырлана бастады (Хакімжанов және басқалар, 2022). Өз мақаласында

Хакімжанов және басқалар банктік салымдар шарттарына және депозиттер айналымының статистикасына талдау жүргізді, ол талдау 2019 жылға дейін мерзімді депозиттердің атауы бойынша ғана сондай болғанын көрсетті. 2018 жылғы қазан айында депозиттердің шекті мөлшерлемелері бойынша сараланған тәсілді енгізумен бірге ҚДКҚ-ның есептілігі шеңберінде депозиттер мерзімінен бұрын алу жөніндегі талаптарға байланысты бөлінді. Мәселен, депозиттің жеке түрі – мерзімінен бұрын алып қойғаны үшін ең төменгі айыппұлдың болуы анықтаушы критерийі болған мерзімділік талаптарына сәйкес келетін депозиттер бөлінді.

Жаңа тетік шеңберінде депозиттер бойынша шекті мөлшерлеме спрэдті ескере отырып, алдыңғы кезеңде тартылған депозиттер бойынша орташа нарықтық мөлшерлеме ретінде есептелді. Бұл тәсілде кезеңнен кезеңге белгіленген спрэд шегінде мөлшерлемелерді көтеру үшін белгілі бір кеңістік бар, бұл спираль бойынша мөлшерлемелердің одан әрі көтерілуіне себеп болады. Теріс экстерналдар есебінен депозит нарығында орын алған бұрмаланулар жағдайында күшейген бәсекелестіктің аясында депозиттік база құнының өсуі байқалды, бұл, сайып келгенде, қорландыру және өтімділік тәуекелдерін арттырды.

Жекелеген банктердің іс-әрекеттері қорландырудың нарықтық бағасының өсуіне әкелді, бұл нарықтағы үлесін жоғалтудан қауіптеніп, нарықпен бірге мөлшерлемелерді көтеріп отырған нарықтың барлық қатысушыларына әсер етті. Мәселен, банктер өздерінің жоғарғы шегінде рұқсат етілген лимиттер шегінде жоғары мөлшерлемелер ұсынып отырды, осылайша келесі айдың нарықтық мөлшерлемесі және оған байланысты шекті мөлшерлеме жоғары көтерілді (1.А және 1.Б суреттер).

1-сурет. Теңгедегі жинақ депозиттері бойынша банктердің орташа өлшемді мөлшерлемелерінің, орташа нарықтық және шекті мөлшерлемелердің траекториясы

Ескертпе: Проблемалы банктер қатарына 2018:11 - 2022:01-ге аралығындағы кезеңде лицензиясынан айырылған банктер, сондай-ақ мемлекеттік қолдау немесе үстеме капиталдандыру, төмен мөлшерлеме бойынша ұзақ мерзімді қорландыру, баланстық құны бойынша несие портфелін сатып алу жолымен 2015-2020

жылдары мемлекеттік қолдаудың көмегімен қайта құрылымдалған банктер жатқызылды. Іріктеу кезеңінің басында жинақ депозиттерін ұсынған проблемалы банктердің саны 8 болып (2018:11), 4-ке дейін қысқарды (2022 жылға қарай).

Дереккөзі: ЕДБ және ҚДКҚ реттеуші есептілігінің деректерінде авторларды бағалау

Шекті мөлшерлемені асыруға жарнаны ең жоғары деңгейге дейін көтеру арқылы (кепілдік берілген салымдар сомасының тоқсанына 0,5%-ы) айыппұл салынып отырды. Осы жайтты ескере отырып, банктер мөлшерleme бойынша лимитті бұзбайды және асырмайды, бірақ сол деңгейге жақындайды. Осылайша, шекті мөлшерлемелер тетігінде белгіленген жазалау шарасы банктердің жауапкершілігін арттырмайды.

Мөлшерлемелерді шамадан тыс агрессивті көтеруге байланысты жоғары мөлшерлемелерді теріс пекуниарлы экстерналия ретінде қарастыруға болады. Мұндай сыртқы әсердің туындауы шектеулі ресурстар үшін бәсекелестік күшейетін депозит нарығының тұйықталуына және шектеулілігіне байланысты. Шекті мөлшерлеменің шекарасындағы мөлшерлемелерді негізінен жеткілікті капиталдандырылған, қаражат тарту саясаты агрессивті банктермен салыстырғанда қаржылық жағдайының орнықтылығы төмен банктер ұсынады. Сонымен қатар тіпті жауапты банктер нарықтағы үлесін жоғалтпау үшін нарықты ұстануға және мөлшерлемелерді көтеруге мәжбүр болған кезде адал емес бәсекелестік жағдайында үйлестіру проблемасы күшейеді.

Бұл процесті реттеу болмаған жағдайда қорландырудың түпкілікті құнының өсуі, банктер маржасының тарылуы, кірістіліктің төмендеуі, банктердің қызмет етуі әлсіреуі ықтимал және соның салдарынан жүйелік тәуекелдер артуы мүмкін. Бұл ретте банктер өзінің шығасысын қарыз алушыларға ауыстыруы мүмкін, алайда бұл кредиттік портфель сапасының нашарлауына әкеліп соқтырып, одан да көп шығынға әкеледі.

Мөлшерлемелерді өсірудің жүйелік салдарының алдын алу үшін ҚДКҚ кейбір өнімдер бойынша³ базалық мөлшерleme мен спрэд сомасы ретінде есептелетін шекті мөлшерлемелер белгілеу туралы шешім қабылдады. Алайда, мөлшерлемелерді негізсіз өсіруді шектеу үшін оларды дискрециялық басқару нарықтық шара болып табылмайды, әрі болашақта банктердің мүдделері мен қызметіне және жалпы қаржылық тұрақтылыққа нұқсан келтіруі мүмкін.

2020 жылы ұсынылған тарту мөлшерлемелерінің агрессивтілігіне өлшемдес айыппұл негізге алынған мотивациялық тетік жасалды. Жалпы жүйенің мөлшерлемелерінің өсуін шектеу үшін шекті мөлшерлемелер тетігі Пигу салығы негізінде жасалған жүйелік тәуекел үшін төленетін төлеммен толықтырылды.

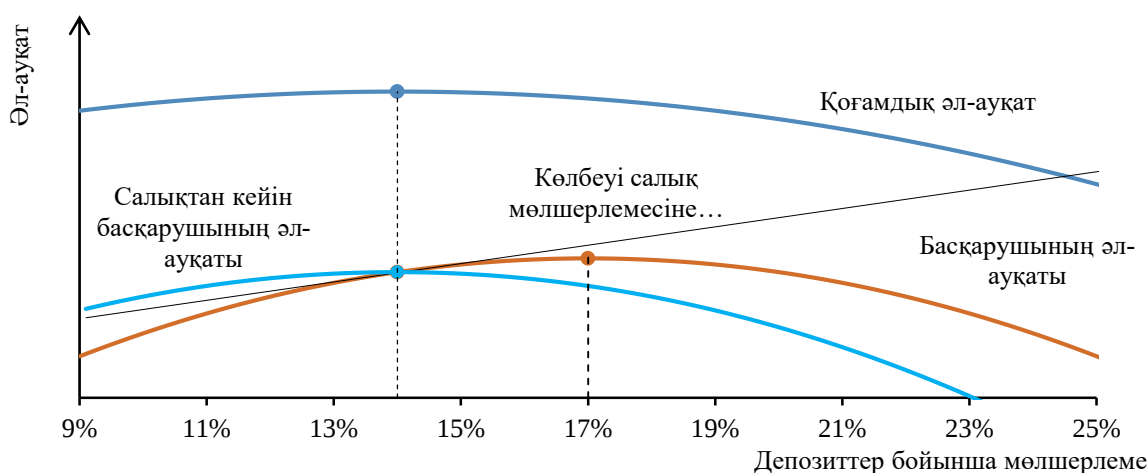
Жүйелік тәуекел үшін төлем тетігін былайша суреттеуге болады. 14% деңгейіндегі мөлшерleme оңтайлы әрі қоғамдық игілікті барынша арттырады (2-сурет). Жоғары мөлшерлемені ұсынатын банктер (17% деңгейінде) қоғамдық шығасыны, атап айтқанда тәуекелдері депозиттерді тартуда агрессивті

³ Бұл тәсіл барлық мерзімде мерзімділік талаптарына сәйкес келмейтін депозиттерге, жинақ депозиттеріне және мерзімі 3 және 6 айлық стандартты мерзімділік талаптарына сәйкес келетін депозиттерге қолданылады

банктің тәуекелімен ұлғаятын депозиттерді сақтандырушының шығынын ұлғайта отырып, өздерінің жеке игіліктерін барынша арттырады. Бұл жағдайда Пигу салығы қоғамдық шығасыны депозиттер бойынша жоғары мөлшерлемелерді ұсынатын банктерге көшіре отырып, нарықтық мөлшерлемені қоғамдық оңтайлы мөлшерлемеге ауыстырады. Тұжырымдамалық тұрғыдан алғанда, оңтайлы салық мөлшерлемесі мөлшерлеменің өсуімен жеке әл-ауқаттың маржалық ұлғаюына тең. Сонымен қатар моральдық тәуекел неғұрлым күшті болса, соғұрлым жоғары салық мөлшерлемесі қажет болады.

Бұл иллюстрациялық мысал екенін түсіну керек, ал іс жүзінде гетерогенділік, өзгергіштік және жеке әл-ауқаттың байқалмауы Пигу салығының мөлшерлемесін таңдау міндетін маңызды емес етеді.

2-сурет. Пигу салығына негізделген жүйелік тәуекел төлемінің қолданылу схемасы

Осылайша, макропруденциялық сипаттағы жүйелік тәуекел үшін төлемнің ұсынылған тетігі депозиттер бойынша мөлшерлемелердің өсуіне банктің қосқан үлесіне мөлшерлес қосымша жарналар арқылы жүйелік тәуекелді ішке енгізу есебінен шекті мөлшерлемелер шекарасындағы мөлшерлемелер бойынша депозиттер тартуға ынталандырмайды.

Банктің R орташа нарықтық мөлшерлемесін көтеруге қосқан үлесі банктің $r_i = R_i - \bar{R}$ орташа нарықтық мөлшерлемеден асып кетуін және Q_i тарту көлеміне тең деп ұйғарылады. Бұл жағдайда жүйелік тәуекел үшін төлем $Z_i = \tau \cdot (R_i - R) \cdot Q_i$, ретінде қалыптасуы тиіс, мұнда τ - жүйелік тәуекел үшін төлем мөлшерлемесі. Алайда, түбегейлі идеяны реттеуші құжаттарға көшіру кезеңінде тетігін негізсіз күрделендірген, уағыздалатын қағидаттарды бұрмалаған және оның мәлімделген міндеттерді шешу қабілетін әлсіреткен шешімдер қабылданды.

3.2 Жүйелік тәуекел үшін төлемнің енгізілген тетігі

Кез келген салық сияқты, i банктің Z_i жүйелік тәуекелі үшін төлем $\bar{Q}_i$ банктің $\bar{T}_i$ мөлшерлемесіне салық салынатын базасының туындысы ретінде айқындалды:

$$Z_{it} = \bar{Q}_{it} * \bar{T}_{it} \quad (1)$$

мұнда

Z_{it} – t тоқсандағы i банктің жүйелік тәуекелі үшін төлем;

$\bar{Q}_{it}$ – t тоқсандағы i банктің салық салынатын базасы;

$\bar{T}_{it}$ – t тоқсандағы i банктің тоқсандағы төлем мөлшерлемесі.

$\bar{Q}_{it}$ базасы ретінде есепті тоқсанда тартылған мынадай салық салынатын санаттағы t депозиттердің көлемі қабылданды:

$$\bar{Q}_{it} = \sum_{j \in J, m \in M(t)} Q_{ijm} \quad (2)$$

мұнда

J – мерзімді салымдарды («жинақ ақшаны» қоса алғанда), теңгедегі барлық мерзімдерді қамтитын көптеген салық салынатын депозиттер санаттары;

$M(t) = \{3t-2; 3t-1; 3t\}$ – t тоқсанның көптеген айлары.

$\bar{T}_{it}$ төлем мөлшерлемесі әрбір $m \in M(t)$ ай үшін барлық зерттелетін $j \in J'$ депозиттер арасындағы T_{ijm} мөлшерлемелерінің ең көбі ретінде айқындалады:

$$\bar{T}_{it} = \max_{j \in J', m \in M(t)} \{ T_{ijm} \} \quad (3)$$

J санаттарының көптеген салық салынатын санаттары мен J' көптеген зерттелетін санаттарының арасындағы айырмашылыққа назар аударсақ. Зерттелетіндер деп әрекетінен банктен төлем алуға негіз болған санаттар ұғынылады. Зерттелетін $J' \subset J$ санаттарына «қорлар құнының өсуіне неғұрлым көп үлес қосушылар» ретінде тек екі мерзімнің, «12м» және «12м+» салық салынатын депозиттері жатқызылды.

Әрбір комбинация (j,m) бойынша T_{ijm} мөлшерлемесі R_{ijm} банкінің мөлшерлемесінің орташа нарықтық мөлшерлемеден асып кетуіне кесек-сызықтық тәуелділік ретінде айқындалды. Тәуелділік төлемінің нөлдік мөлшерлемесі бар тегіс бөліктен және «дөңестіктен» тұрады, онда төлем мөлшерлемесі мөлшерлеменің шегінен асуына байланысты сызықтық өседі:

$$T_{ijm}(r_{ijm}) = \begin{cases} 0 & r_{ijm} \leq a \text{ кезінде} \\ b \cdot (r_{ijm} - a) & a < r_{ijm} \leq c \text{ кезінде} \end{cases} \quad (4)$$

мұнда

$r_{ijm} = R_{ijm} - \bar{R}_{jm}$, R_{ijm} банк мөлшерлемесінің $\bar{R}_{jm}$ нарықтық мөлшерлемеден асып түсуі;

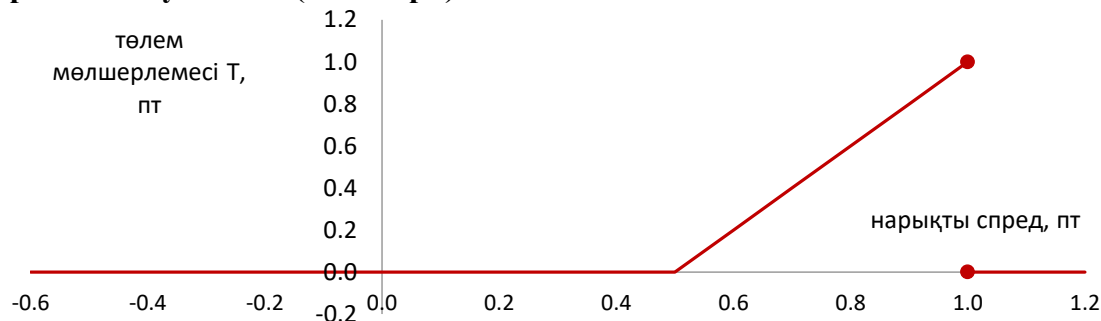
$a = 0,5$ пт, порог, за которым активируется плата; төлем белсендірілетін шек;

$c = 1$ пт, рұқсат етілген шекті мөлшерлемені айқындау үшін орташа нарықтық мөлшерлемеге спред;

$b = 2$, төлем мөлшерлемесінің «дөңес» аймағындағы асып кетуге тәуелділігінің еңісі.

$\bar{R}_{jm}$ орташа нарықтық мөлшерлемесі барлық $R_{ij,m-3}$ банктердің осыдан үш ай бұрын орташа алынған (кепілдік берілген депозиттердің көлемі бойынша мөлшерленген) мөлшерлемелері ретінде есептелді.

3-сурет. Төлем мөлшерлемесінің банк мөлшерлемесіне және орташа нарықтық мөлшерлемеге тәуелділігі (бенчмарк)

Осылайша, i банкінің төлем мөлшерлемесі үшін формуласының түрі мынадай болды:

$$\bar{T}_i = b * \max_{jm} \{ \max (r_{ijm} - a; 0) \} \quad (3')$$

R_{ijm} банкінің мөлшерлемесінің статистикасы ретінде тартылған депозиттер бойынша орташа өлшемді емес, m айына тартылған j түріндегі барлық депозиттер арасында ең жоғары мөлшерлеме пайдаланылды.

$$R_{ijm} = \max_{k \in K(i,j,m)} \{ R_k \} \quad (5)$$

мұнда

k – депозиттік шарттың индексі;

$K(i,j,m)$ – m айында i банк ашқан $j \in J'$ түріндегі көптеген депозиттік шарттар.

Сонымен қатар, қадағалауға алынған банктермен тетігін талқылау барысында тетікке 400 млн теңге деңгейінде жүйелік тәуекел үшін төлемді шектейтін мөлшері қосылды.

$$Z_{it} = \min (400 \text{ млн теңге}; \bar{Q}_{it} * \bar{T}_{it}) \quad (1')$$

Осы түрлендірусіз құн салығы болған жүйелік тәуекел үшін төлем ерекше салық немесе регрессивтілігі ірі банктерге басымдық берген айыппұл белгілеріне ие болды. Ең жоғары ықтимал төлем мөлшерлемесі $\bar{T}_{it} = 0,5\text{пт}$ болған кезде осы шектеу 1-5 банк үшін ғана төлемді төмендете алады.

3.3 Жүйелік тәуекел үшін төлемнің іс жүзінде қолданылуы

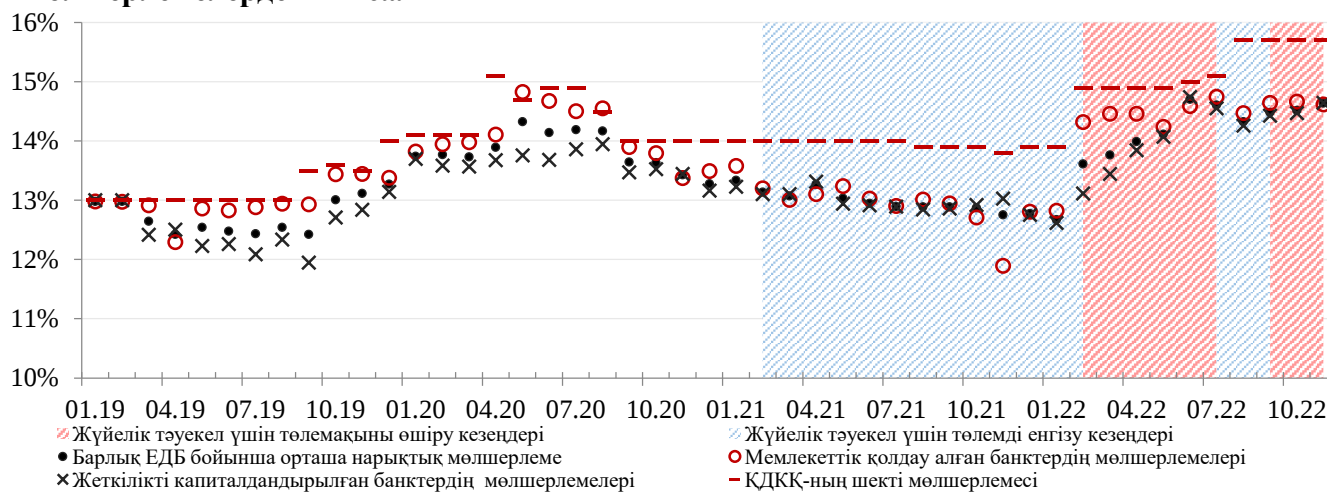
Нарықтық мөлшерлеме мен банктердің мөлшерлемелері арасындағы спредтің тарылу әсері

Қазіргі кезде жүйелік тәуекел үшін төлем теңгелік жинақ және мерзімді⁴ депозиттерге қатысты 12 және 24 ай мерзімдерде белгіленді.

⁴ ҚДКҚ анықтамасы бойынша мерзімділік талаптарына сай келетін депозиттер

Жүйелік тәуекел үшін төлем тетігі енгізілгеннен кейін 2021 жылы банк мөлшерлемелерінің орташа нарықтық мөлшерлемеден асу жиілігі қысқарды. Банктер жүйелік тәуекел үшін қосымша жарнаны болдырмау үшін 2021 жылы орташа нарықтық мөлшерлемеден жоғары мөлшерлемелерді өткен кезеңдермен салыстырғанда едәуір сирек ұсынды (4-сурет). Банктердің мөлшерлемелері мен орташа нарықтық мөлшерлеме арасындағы спред тарылды, алайда 2022 жылы күтпеген өзгерістерді іске асыру, сондай-ақ базалық мөлшерлеменің көтерілуі аясында жүйелік төлем тетігі ара-тұра дискрециялық ажыратылды.

4-сурет. Жүйелік тәуекел үшін төлем енгізілгенге дейін және енгізілгеннен кейін тарту мөлшерлемелері: 12 ай мерзімге тарту құқығынсыз жинақ депозиттері бойынша мөлшерлемелердегі мысал

Ескертпе: 2018:11 - 2022:01 аралығындағы кезеңде лицензиясынан айырылған банктер, сондай-ақ 2015-2020 жылдары мемлекеттік қолдауды алған немесе мемлекеттік қолдаудың көмегімен қайта құрылымдалған банктер толық капиталдандыру, төмен мөлшерлеме бойынша ұзақ мерзімді қорландыру, баланстық құны бойынша несие портфелін сатып алу арқылы проблемалық банктер қатарына жатқызылды. Іріктеу кезеңінің басында жинақ депозиттерін ұсынған проблемалық банктердің саны 8 (2018:11) құрап, 4-ке дейін қысқарды (2022 жылға қарай).

11.01.2022 - 24.02.2022 жылдар аралығындағы кезеңде жүйелік тәуекел үшін төлем ішінара тоқтатылды (12 ай мерзімге жинақ депозиттерін қоспағанда, барлық депозиттер бойынша), сондықтан кестеде осы кезең жүйелік тәуекел үшін төлемді ажырату кезеңі ретінде енгізілген.

Дереккөз, ЕДБ және ҚДКК реттеушілік есептілігінің деректеріндегі авторлардың есептері

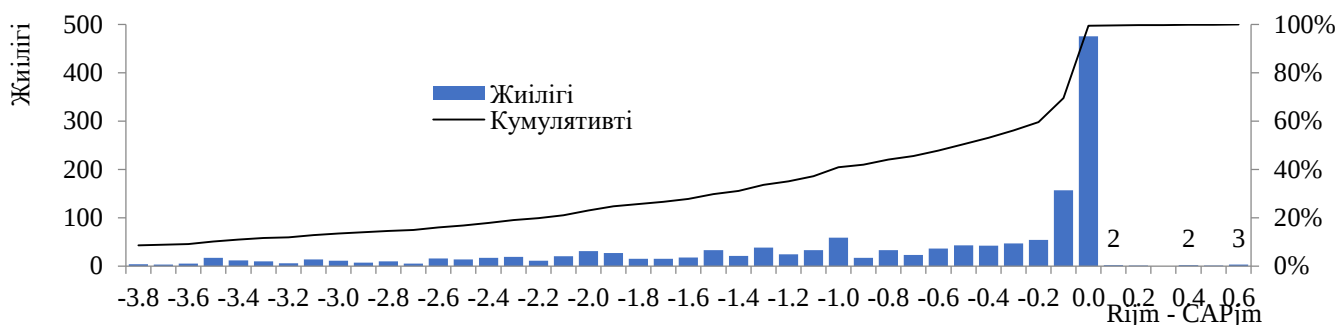
Макропруденциальдық әсер

2019-2020 жж. кезеңінде мөлшерлемелерді реттеудің жалғыз құралы шекті мөлшерлемелер болды, олар ҚДКК қағидаларына сәйкес орташа нарықтық мөлшерлемелерге екі ай уақыт аралығымен және 1 пт спредпен байланыстырылды. Бұл кезеңде банктер мөлшерлемелерінің шекті мөлшерлемелерден асып кетуін шынымен де қалыпты цензуранан бөлу ретінде сипаттауға болатын (5.1-сурет). Банктер реттеушінің талаптарын мұқият орындады. Банктердің 725 комбинациясының, депозиттер мен айлар санаттарының тек 9 (1%) шекті мөлшерлемеден асып түсу жағдайы орын алды.

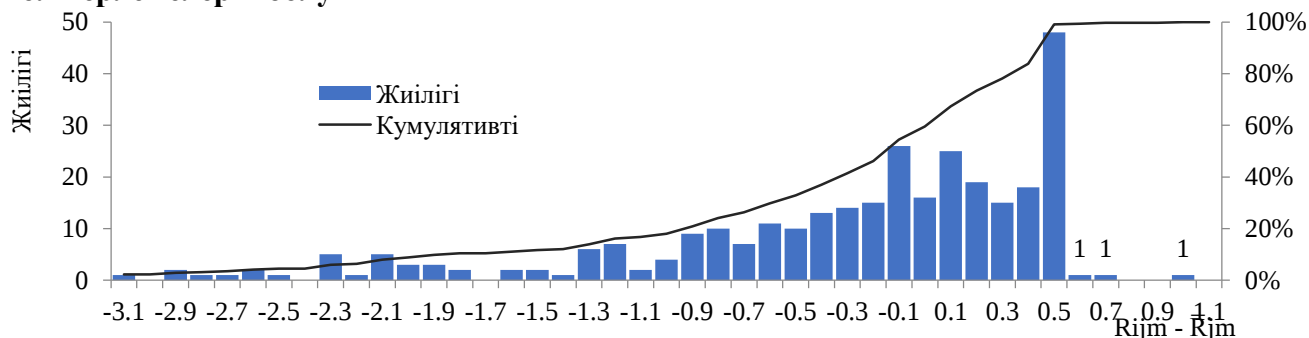
Алайда, қағидада талап етілгендей шекті мөлшерлемелердің өзі орташа нарықтық мөлшерлемеге байланыстырылған жоқ. 192 комбинацияның (12 ай x 8 санаттағы депозиттер) тек 40 жағдайда (21%) ғана шекті мөлшерлеме қағидамен үйлесімді болды. ҚДКК шекті мөлшерлемелерді дискрециялық түрде белгілейді.

2021 жылдан бастап орташа нарықтық мөлшерлемеге байланысты шекті мөлшерлемелерге қосымша жүйелік тәуекел үшін төлем енгізілді. Жүйелік тәуекел үшін төлем бенчмарктен жоғары 0,5 пт деңгейінде, бөлу орталығына жақын және бақылауларды көбірек цензуралай бастады (5.2-сурет).

5.1-сурет. 2019-2020 жылдарға арналған $CAR_{j,m}$ шекті мөлшерлемесіне қатысты $R_{ij,m}$ мөлшерлемелерін бөлу

5.2-сурет. 2021 жылы орташа нарықтық $\bar{R}_{j,m-2}$ мөлшерлемесіне қатысты $R_{ij,m}$ мөлшерлемелерін бөлу

Ескертпелер:

1. Көлденең шкаладағы сандар себеттің жоғарғы шекарасын көрсетеді.

2. Әрбір бақылау i (банк), j (өнім), t (ай) индекстерінің комбинациясымен белгіленген. Іріктеме барлық банктерді, байқау кезеңінің барлық айларын қамтиды, бірақ төрт өніммен (мерзімді 12м, жинақ 12м, мерзімді 24м, жинақ 24м, толықтыру құқығынсыз барлығы) шектелген. Барлық банктер байқау кезеңі ішінде барлық өнімдерді ұсынбағандықтан, деректер теңдестірілмеген.

3. Іріктеме екі кезеңге бөлінген. 2019т1-2020т12 кезеңінде мөлшерлемелерді реттеу шекті мөлшерлемелер арқылы ғана жүзеге асырылды. $CAR_{j,m}$ шекті мөлшерлемелерінің тетігі $R_{ij,m}$ банктерінің мөлшерлемелерін жоғарыдан шектеді. Қабылданған қағидаға сәйкес шекті мөлшерлемелер $CAR_{j,m} = \bar{R}_{j,m-2} + 1пт$ орташа нарықтық мөлшерлемеден 1пт жоғары белгіленуі тиіс еді. Іс жүзінде олар көбінесе дискрециялық түрде белгіленді. 2019т1-2020т12 кезеңінде мөлшерлемелерді реттеу шекті мөлшерлемелер арқылы ғана жүзеге асырылды. $CAR_{j,m}$ шекті мөлшерлемелерінің тетігі $R_{ij,m}$ банктерінің мөлшерлемелерін жоғарыдан шектеді. Қабылданған қағидаға сәйкес шекті мөлшерлемелер орташа нарықтық мөлшерлемеден 1пт жоғары белгіленуі тиіс еді. Іс жүзінде олар көбінесе дискрециялық түрде белгіленді. Банктердің шекті мөлшерлемелерді сақтауы 2019 жылға дейінгі сияқты негізгі жарна мөлшерлемесін ең жоғары деңгейге дейін міндетті түрде көтеруді (кепілдік берілген салымдар теңгерімінен 0.5%/тоқсанына) және ертерек ден қою шараларымен салыстырылатын дискрециялық қадағалау шараларын қабылдауды қамтитын бұзушыларға шаралар қабылдаумен қамтамасыз етілді. Бақылау кезеңінде банктер шекті мөлшерлемеден аспады.

4. 2021т1-2021т12 кезеңінде шекті мөлшерлемелерге жүйелік тәуекел үшін төлем қосылды. 2022 жылы жүйелік тәуекел үшін төлем үнемі ажыратылып тұрды. Тәуекел үшін төлем шекті мөлшерлемесі 0.5пт деңгейінде орташа нарықтық $\bar{R}_{j,m-2}$ мөлшерлемесінен жоғары болған кезде алынды және табалдырықтың көтерілуіне қарай сызықтық өсті. Төлем айтарлықтай жоғары болды, 2021 жылы шектен үш рет қана асу мүмкіндігі болды.

Дереккөзі: авторлардың есептері, реттеушілік есептілік деректері.

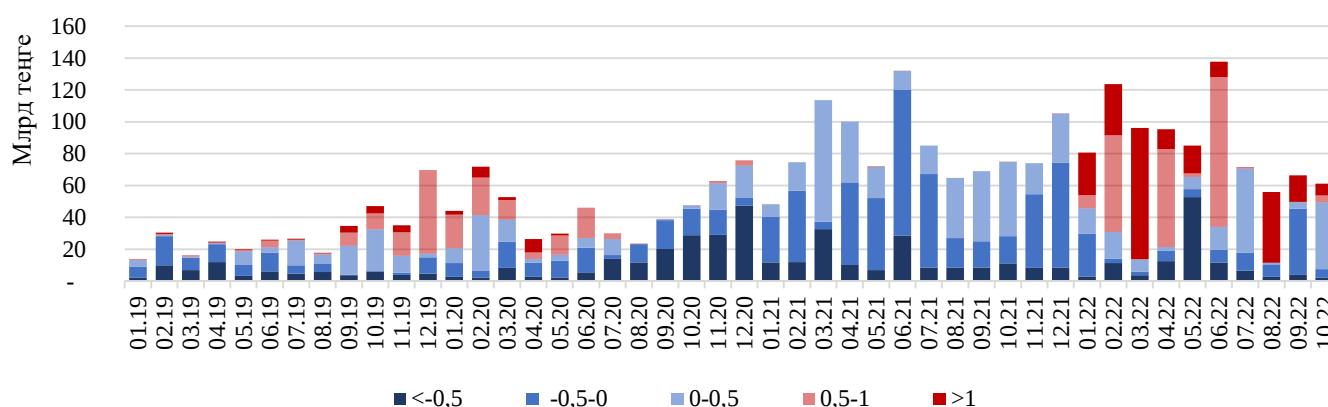
Төлемді қосу және алып тастау

2021 жылмен салыстырғанда 2022 жылы белгіленген спрэдтен банктердің асып кету жиілігі өсті. 2022 жылғы 5 айда банктер нарықтық мөлшерлемеден 0,5 пайыздық тармаққа жоғары спрэдпен мөлшерлемелер бойынша депозиттер

тартқан 65 жағдай, 2021 жылы – 7 жағдай тіркелді. Бұл белгілі бір спрэдпен базалық мөлшерлеме негізінде белгіленетін мерзімсіз депозиттер бойынша шекті мөлшерлемелердің артуына байланысты. 2022 жылғы 24 ақпаннан кейін Ұлттық Банктің базалық мөлшерлемесінің күрт ұлғаюы аясында белгілі бір уақыт аралығында есептелетін мерзімді және жинақ депозиттер бойынша нарықтық мөлшерлемелер базалық мөлшерлемеден төмен болды және сәйкесінше мерзімсіз депозиттер бойынша мөлшерлемелерден төмен болды. Мұндай жағдайларда банктер депозиттік нарықтың осы сегменттеріндегі клиенттерін жоғалтып алмау үшін жинақ және мерзімді салымдар бойынша мөлшерлемелерді нарықтық мөлшерлемеден асып кетуге болатын шегінен де жоғары ұсынуға мәжбүр болды.

2021 жылы жүйелік тәуекелді сіңіру тетігін енгізе отырып, орташа өлшемді мөлшерлемеден асып кету шегінен жоғары мөлшерлемелер бойынша салымдарды тарту көлемі елеусіз болды, бірақ 2022 жылы банктер өткен кезеңдердің нарықтық мөлшерлемелеріне қарамастан мөлшерлемелерді ұсынуға мәжбүр болды, бұл тартылған салымдардың құрылымын анықтады: банктер 0,5 пайыздық тармақтан жоғары спрэдпен депозиттер тартты (6-сурет).

6-сурет. Спрэдке байланысты жинақ және мерзімді депозиттерді орташа нарықтық мөлшерлемеге тарту көлемі (12 м және 24М)

Дереккөзі: ЕДБ және ҚДКҚ реттеушілік есептік деректерінде авторларды бағалау

4. Мөлшерлемелерді реттеу тетігін реформалау

Жүйелік тәуекел үшін төлем мөлшерлемелер бойынша негізсіз агрессиялық бәсекелестікті тежеу құралы ретінде қарастырылды. Ол тепе-теңдік мөлшерлемесін қоғамдық оңтайлы деңгейге жақындата отырып төмендетуге тиіс болатын. Бұдан басқа, тетік тепе-теңдік бағасын анықтау процесін тежемеуі керек еді. Бұл екі критерийді статикалық және динамикалық тиімділік деп атауға болады және қаржылық тұрақтылық және ақша-кредит саясаты міндеттерімен байланыстыруға болады.

Осы екі міндетті шешу кезінде банктердің іс-әрекетіне ықпалы біркелкі, тұрақты және әр түрлі банктер, нарық сегменттері үшін мөлшерлемелер мен жағдайлардың кең ауқымында болжанатын күйде болуы үшін тетік барынша

икемді және жеңіл болуы тиіс. Пигу салығының қағидаттарына негізделген тетік салық тиімділігі, бейтараптылық және пропорционалдық қағидаттарына сәйкес келуі, оңай басқарылуы тиіс болатын.

Бірақ, 2021 жылы қабылданған қолданыстағы тетік бұл критерийлерге жақсы сәйкес келмеді. Тетік негізсіз және басқарылмайтын түрде жоғары мөлшерлемелерге салынатын салықтың ынталандырмайтын әсерін күшейтіп, шектеуге айналдырды. Бұл негізінен мөлшерлемелер мен базаны агрегаттаудың таңдап алған тәртібіне және салықтың қолданылу ауқымының шектеулі болуына байланысты болды. Сондай-ақ, тетік нарықтың артта қалған статистикасы мен таңдап алынған агрегаттау тәртібіне байланыстыру нәтижесі ретінде нарықтың мөлшерлемені арттыру мүмкіндігін күрт нашарлатты. Сондай-ақ, аса маңызы жоқ кемшіліктер де болды.

4.1 Агрегаттау тәртібі: мөлшерлеме мен база агрегаттарының көбейтіндісі

Жүйелік тәуекел үшін төлемді есептеу үшін пайдаланылған салық базасы мен салық мөлшерлемесін агрегаттау тәртібі іс-әрекетті өзгерту мақсаты болып табылатын тетік үшін өзгеше болып келеді. Формула (1) бойынша төлем бір біріне тәуелсіз база мен мөлшерлеме агрегаттарының көбейтіндісі ретінде есептеледі. Агрегаттаудың бұл әдісі банктердің баға саясатына салықтың ынталандыру әсерін қажетсіз және басқарылмайтын түрде өзгертеді: ол орынсыз немесе өзгермелі жағдайларға байланысты бірнеше рет күшейтіледі немесе толығымен бейтараптандырылады.

Бірнеше рет күшейту жағдайын қарастырайық. Банк тек белгілі бір санатта белсенді түрде тартуды жоспарлап отыр делік және «төбешікке» көтерілуге байланысты шығыстарды көтеруге дайын деп ойлайық. Бірақ, (2) сәйкес j' санатында «төбешікке» көтерілу тек j' санатына ғана емес, барлық санаттар үшін бірыңғай мөлшерлемеге айналады. Шын мәнінде, b «төбешік» көлбеуі $\bar{Q}_{it}/Q_{ijm}$ есе ұлғайды. Тарту көлемі бойынша орташа санат үшін көлбеудің ұлғаю еселігі $x60$ (мерзімі бойынша $5x$, мерзімінен бұрын алып қоюды шектеу бойынша $2x$, толықтыру құқығы бойынша $2x$, $3x$ ай) болады, бірақ танымал емес санаттар үшін депозиттер әлдеқайда көп болуы мүмкін. Мысалы, егер банк тоқсанда бір рет таудың етегінен шыңға шығу үшін шешім қабылдаса, осы санат бойынша тартылған $\hat{R}_{ijm}$ қорларының тиімді құны осы айда 1,5 пайыздық тармаққа (салымшыға 0,5 пайыздық тармаққа және ҚДКҚ төлемі ретінде 1,0 пайыздық тармаққа) емес, 60,5 пайыздық тармаққа артады.

Банктің нарықтық құннан әлдеқайда жоғары депозиттерді тарту үшін «төбешікке» көтерілудің мағынасы жоқ екені анық. Тетік жұмыс істеген барлық уақытта төбешікке көтерілген тек 5 жағдай болған, ол банктердің жауап ретіндегі іс-әрекеті әлі қалыптаспаған кезде тетік қолданыста болған алғашқы 2 тоқсанда орын алған.

Негізінде агрегаттау тәртібі (1 және 2-формула) көлбеу биіктікті тік қабырғаға айналдырды. Агрегаттаудың өзге тәртібі кезінде икемді және жеңіл болатын реттеуші тетік бенчмарктан жоғары 1,0 пт шегіндегі бұрыннан бар

шекті мөлшерлемеге қосымша бенчмарктан жоғары 0,5 пт шегіндегі жаңа шекті мөлшерлемеге айналды.

Көлбеудің пропорционалды төмендеуі проблеманың тек аз бөлігін шешетін, яғни орташа көлбеуді төмендететін еді. Бірақ $\bar{Q}_{it}/Q_{ijm}$ коэффициентінің ерекшелігі мен өзгергіштігіне байланысты бейтараптылық пен басқарушылықты жоғалту, шашырау және көлбеудің еркін болуы проблемалары шешілмеген күйінде қалатын еді.

Тетіктің мәлімделген міндеттерін толық іске асыру үшін дұрыс агрегаттау тәртібін қабылдау қажет. Онда, төлем T_{ijm} мөлшерлемелеріне Q_{ijm} базаларын көбейту түрінде әрбір реттелетін өнім бойынша төлемдер сомасы ретінде есептеледі:

$$Z_{it} = \sum_{j \in J, m \in M(t)} (Q_{ijm} * T_{ijm}) \quad (6)$$

4.2 Салық мөлшерлемелерінің агрегаты ретіндегі ең жоғары шек

Ең жоғары шек статистикасы арқылы төлем мөлшерлемелерін агрегаттау банкке ынталандырмайтын әсерін басқарылмайтындай жасайды: барынша асып кеткен өнімдер бойынша ол бірнеше рет күшейтіледі, ал қалған өнімдер бойынша нөлге дейін төмендейді.

$\bar{Q}_{it}/Q_{ijm}$ коэффициентімен төлемнің нақты көлбеуінің бірнеше есе ұлғаюы жоғарыда сипатталған және агрегаттау тәртібімен байланысты. Бұл әсер тек биіктіктегі j' өнімдеріне ($r_{ij'm} > 0.5\text{пт}$) ғана қатысты және банк үшін ең жоғары асып кету ($r_{ij'm} \geq r_{ijm}, \forall j$) бар.

Барлық қалған өнімдер үшін төлемнің ынталандырмайтын әсері толық бейтараптандырылады. (2) формулаға сәйкес, $\bar{T}_{it}$ төлемінің мөлшерлемесі ең жоғары асып кетумен (j', m') жұптарынан басқа J өнімдерінің және m айларының ешбір жұбы (j, m) үшін T_{ijm} маңайындағы банктің R_{ijm} бойынша баға белгілеуіне тәуелді емес.

Мысалы, егер банк тоқсанның бірінші немесе екінші айында (j', m') жұбы бойынша «төбешікке» көтерілдім деп шешсе, онда $(j, m) \neq (j', m')$ үшін R_{ijm} мөлшерлемесін біртіндеп арттыру немесе тоқсанның кейінгі айларында банк төлемін біртіндеп арттыру арқылы ілеспе қызмет көрсетілмейтін болады. Бұл тоқсан ішіндегі маусымдық әсер ретінде, тоқсан ішінде i банкі үшін $r_{ijm} = R_{ijm} - \bar{R}_{jm}$ асып кетуді түзету ретінде көрінуі мүмкін.

Мәселен, бір банктің бір тоқсанда әртүрлі өнімдер бойынша тарту мөлшерлемелерінің көлемін бірнеше рет (екі, үш рет) бұзу жағдайлары болды: тоқсанның бірінші айында банк жоғары (орташа нарықтық мөлшерлемеден 0,5 пайыздық тармаққа артық) мөлшерлеме бойынша мерзімді депозиттер тартты. және тоқсанның екінші айында мерзімді депозиттер бойынша жоғары мөлшерлемені ұсынуды жалғастырды.

4.3 Салық салынатын база зерделенетін салымдардан кең

Ақысын өндіріп алу үшін банктің тек бір жылдан жоғары мерзімдегі әрекеті негіз болғанымен, тоқсан ішінде тартылған барлық мерзімдегі мерзімді және жинақ салымдардың жалпы көлемі салық салынатын база ретінде қабылданды. Салық салынатын базаны агрегаттау үшін және салық мөлшерлемесін агрегаттау үшін екі іріктеме арасындағы алшақтық тетікке негізсіз және басқарылмайтын өзгерістер енгізеді.

Салық салынатын базадан жүйелік тәуекел үшін төлем алынбайтын салымдарды алып тастау қажет. Сонымен қатар, барлық мерзімдерді қоса отырып, ақы алынатын депозиттер ауқымын кеңейту қажет.

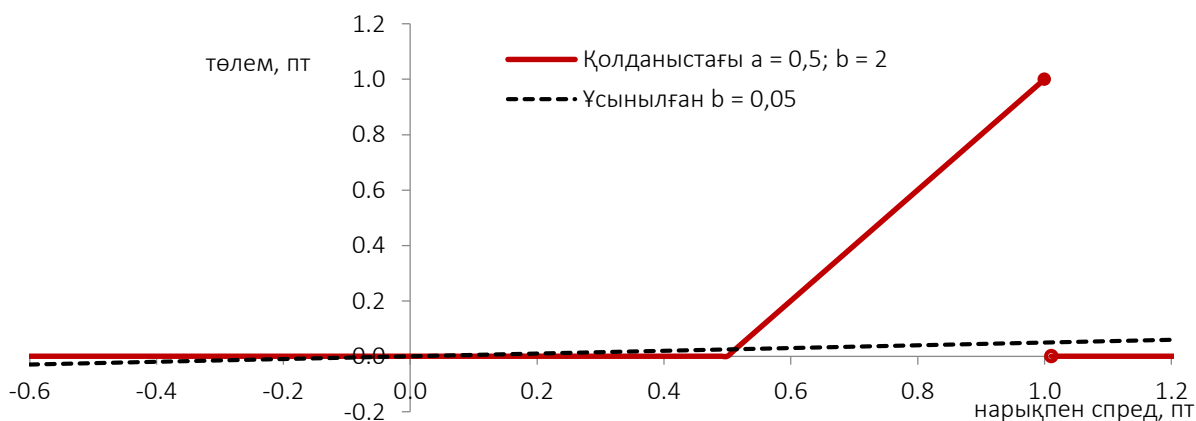
4.4 Салық мөлшерлемесінің банк мөлшерлемесіне бөлікті-сызықты тәуелділігі

Салық мөлшерлемесінің банк мөлшерлемесіне және $A = 0,5$ пп шегіне тәуелділігі төлем арқылы банктің әрекеті өзгертін мөлшерлемелер ауқымын тарылтады. Бөлікті-сызықты тәуелділікті сызықтық тәуелділікке ауыстыру тек оң асып кету үшін ғана емес, сонымен қатар нарықтан төмен депозиттерді тарту үшін төлем кредитке айналатын теріс асып кету үшін де төлемнің ынталандырушы әсерін ұстап тұруға мүмкіндік беретін еді. Сызықтық тәуелділік тәуекел үшін төлемге салықтық бейтараптылық қасиетін беретін еді. Тұрақты мөлшерлемелер кезінде орташа нарықтық мөлшерлемеден асып кеткені үшін есептелген төлем сомасы нарықтан төмен мөлшерлемені тарту үшін есептелген кредит сомасымен теңестіріледі.

$$T_{ijm} = b * r_{ijm} \quad (7)$$

7-сурет төлем мөлшерлемесінің бенчмарктен асып кетуіне қолданыстағы және ұсынылған тәуелділігін көрсетеді.

7-сурет. Жүйелік тәуекел үшін төлем тетігін реформалау

4.5 Бенчмаркті таңдау және оның артта қалуы

Қолданыстағы тетікте (2 және 4-формулалар), банк әрекетінің агрессивтілігін бағалаудың анықтау нүктесі екі ай бұрынғы орташа нарықтық мөлшерлеме болып табылады,

$$\bar{R}_{j,m-2} = \sum_{i \in} w_{ij,m-2} * R_{ij,m-2} \quad (8)$$

мұндағы шама $w_{ijm} = Q_{ijm} / (\sum_{i \in} Q_{ijm})$ тарту көлеміне пропорционалды.

Бенчмарк ретінде орташа өлшенген $\bar{R}_{jm}$ мөлшерлемесін таңдау тетікке пропорционалдылық қағидатын береді: Q_{ijm} тарту көлеміне $r_{ijm} = (R_{ijm} - \bar{R}_{jm})$ спредінің көбейтіндісі ретінде есептелген төлем банктің орташа нарықтық мөлшерлемеге қосқан үлесіне пропорционалды.

Орташа нарықтық мөлшерлеме әлеуметтік оңтайлы мөлшерлемеден айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін, бірақ орташа нарықтық мөлшерлемені бенчмарк ретінде таңдау тетіктің кемшілігі емес, артықшылығы болып табылады, өйткені ол реттеушіден оңтайлы мөлшерлеме туралы білуді және негіздеуді талап етпейді.

Тетіктің динамикалық тиімділігі үшін проблема артта қалған статистиканы таңдау болып табылады. Артта қалу баға белгілеу процесіне жоғарғы жаққа қаттылық туындатады. Қаттылық неғұрлым көп болса, соғұрлым артта қалады; $a = 0,5$ пт шегі өзгерген мөлшерлеме шегі неғұрлым аз болса; және σ_m банктер ұсынуға дайын мөлшерлемелердің таралуы соғұрлым көп болады.

Екі айлық артта қалу банктер таңдалған R_{im} мөлшерлемесі мен $\bar{T}_{im}$ төлем мөлшері арасындағы байланыстың анықтылығын қамтамасыз ету үшін мөлшерлемелерді белгілегенге дейін төлемдерді есептеу үшін нарықтық бенчмаркті жариялау қажеттілігінен туындады. ҚДКҚ осы реттеушілік анықтылық қағидатын алдыңғы айдың 25-не дейін шекті мөлшерлемелерді жариялай отырып, жүйелік тәуекел үшін төлем тетігі енгізілгенге дейін ұстанды. 2021 жылы жүйелік тәуекел үшін төлем тетігін әзірлеу кезінде бұл қағидат әдеттегідей қабылданды.

Екі айлық мерзім есептілікті жинау мен өңдеудегі техникалық шектеулерді көрсетті. Банктер есептілікті өткен айдың тарту мөлшерлемелерін ашып, есепті (ағымдағы) айдан кейінгі айдың 15-не дейін тапсырды, оның негізінде келесі айға бенчмарк есептелді. Мұндай ұзақ артта қалу оның артықшылықтарынан асып түсетін тетіктің елеулі кемшілігі болды. Тетікті одан әрі табысты пайдалану үшін артта қалуды азайту немесе одан толықтай құтылу өте маңызды болды.

Артта қалған статистикадан толық бас тарту және синхронды $\bar{R}_{jm}$ бенчмаркке көшу түбегейлі шешім болуы мүмкін. Бірақ, бұл сонымен қатар өлшемшарттардың бірі ретінде реттеушілік анықтылық қағидатын кеңірек түсінуді және олардың арасындағы оңтайлы ымыраны табуды қажет етеді. Синхронды бенчмаркті қолданған кезде банктер R_{ijm} мөлшерлемелері бойынша шешім қабылдаған кезде оның $\bar{R}_{jm}$ мәнін білмейді және r_{ijm} спреді мен $\bar{T}_{im}$ төлем

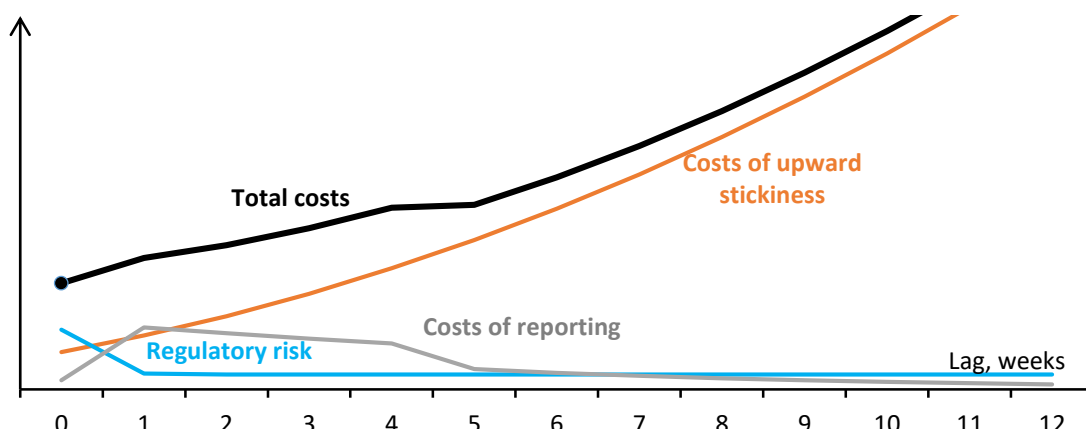
мөлшерлемесіне қатысты белгісіздікке тап болады. Төлем мөлшеріне қатысты тәуекелдің жоғарылауы банктердің қарсылығын тудыруы мүмкін, бірақ бұл шараны синхронды бенчмаркті бағалаудағы қателік құнын төмендету арқылы осы тәуекелді айтарлықтай төмендететін басқа модификациялармен тетіктермен бірге бірлескен қабылдау тұрғысынан ғана қарастыру қажет.

Өнімдер мен айлар бойынша төлемдерді формуладағыдай (6) бөлу бұл төбешіктің нақты көлбеуін бірнеше рет азайтуға мүмкіндік береді, демек, тетіктің «төбешігіне» де көтерілу тәуекелін азайтады. Төлем мөлшерлемесінің бөлікті-сызықты тәуелділігін спредтен (4) сызықтыққа (7) ауыстыру төбешіктің мотивациялық әсерінің ауқымын кеңейтеді және оның етегіндегі бұрыштық шешімді жояды. Бұл шаралар спред пен төлем мөлшеріне қатысты белгісіздікке байланысты тәуекелдер мен оларды қабылдауды әлсіретеді.

Әрбір жеке банк үшін бұл бенчмарктің мәніне қатысты тәуекел тудырады, бірақ банктер бұл тәуекелді мөлшерлемені басқару арқылы басқара алады және әр банктің мөлшерлемелері мен орташа нарықтық мөлшерлеме тұрақтанған сайын, бұл тәуекел елеусіз болады. Кездейсоқтық элементін енгізу арқылы мұндай бенчмарк бенчмарктің асып кетуіне байланысты, әсіресе егер бұл асып кету уақытша және елеусіз болса, кез келген стигманы жояды. Ақырында, осындай бенчмаркпен жүйелік деңгейдегі жүйелік тәуекел үшін төлем әр өнім үшін нөлге тең болады.

Егер біз оңтайлы артта қалушылықты (кешеуілдеу) таңдау міндетін жалпы шығасыны, соның ішінде баға белгілеудің инерциясымен байланысты шығасыны, төлем мөлшеріндегі тәуекелді және есептілікті жинауға арналған монетарлық шығасыны азайту ретінде рәсімдейтін болсақ, онда оңтайлы кешеуілдеуді 8-суреттегідей ұсынуға болады.

8-сурет. Ұсынылған жүйелік тәуекел үшін төлем тетігінде оңтайлы кешеуілдеуді таңдау

4.6 Тетік параметрлерін таңдаудың негізділігі

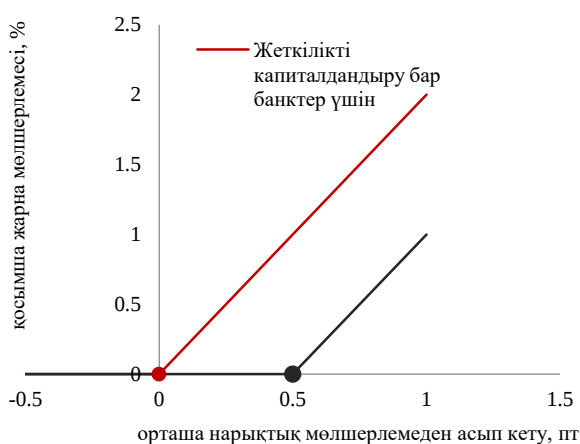
Таңдалған агрегаттау тәртібі басқаруды нашарлатты, тетіктің тиімділігін төмендетті, оның идеясын сынға ұшыратты, өйткені ол мәлімделген реттеушілік міндеттерге қайшы келді. Ол саналы таңдау болған жоқ және тетікті талқылау және келісу кезінде күн тәртібінде тұрған жоқ. Ол негізгі жарна ретінде шекті

мөлшерлемелер тетігіне ұқсас етіп таңдалды, онда жарна сомасы барлық айлар мен банк өнімдерінің максималды асып кетуіне байланысты жарна мөлшерлемесіне салық салу базасының (кепілдік берілген шоттардағы қалдықтар) көбейтіндісі ретінде есептелді. Әзірлеушілердің айқын кемшілігі, ол міні жасырынған бөлік болды.

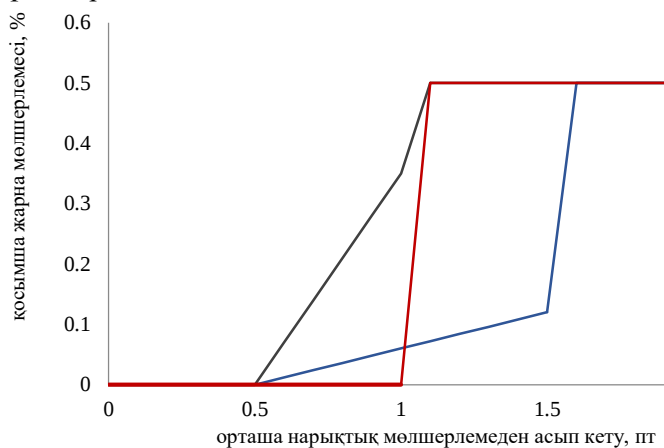
Нақты талқыланған мәселе төлем мөлшерлемесінің банктің әрекетіне тәуелділігін таңдау болды. Таңдалған формуладан (4) басқа кредиттік тәуекелге байланысты төлем параметрлерін саралайтын, сенімділігі төмен банктер үшін төменгі шегі бар нұсқалар қарастырылды (9.а сурет); шектің мәндері мен төбешік көлбеуінің нұсқалары (9-б. сурет); және нарықпен спред ұлғайған сайын көлбеу күшейетін бөлікті-сызықты тәуелділік (9.в сурет).

9-сурет.

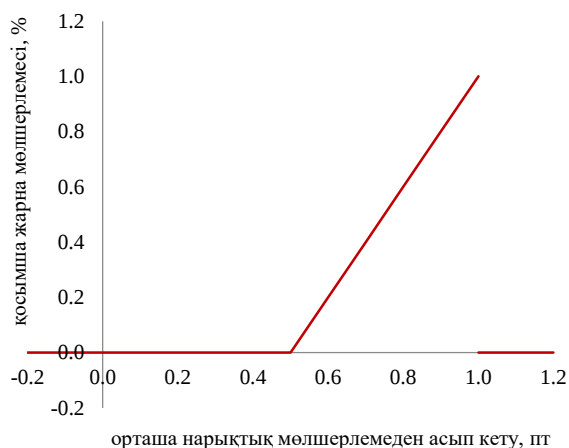
9.а. Банктердің жағдайына байланысты шектер

9.б Шек мәндерінің және «төбешік» көлбеуінің нұсқалары

9.в Бөлікті-сызықты тәуелділік

4.7 Шекті мөлшерлемелер тетігімен өзара байланыс

ҚДКҚ-ның жүйелік тәуекел үшін төлем салу құқығы мен ҚДКҚ-ның депозиттерге кепілдік беру – сақтанушы банктермен қосылу шарты және Депозиттерге кепілдік беру туралы заң үшін жарналар жинау құқығының негізі бір. Депозиттерге кепілдік беру туралы заң сонымен қатар тиісті тоқсанның

басындағы жеке тұлғалардың шоттарындағы қалдықтардың тоқсанына 0,50% деңгейінде депозиттерге кепілдік беру үшін жарналардың мөлшерін шектейді. Бұл мандат ҚДКҚ-ға жарналардың мөлшерін өз қалауы бойынша белгілеуге мүмкіндік береді. ҚДКҚ мұны қосылу шартының бөлігі болып табылатын ішкі Әдістемеге сәйкес жасайды. Жарна ҚДКҚ әдістемесі бойынша жүргізілген банктің кредиттік тәуекелін бағалауға байланысты. Негізгі жарна шкаласы ең сенімді ретінде А тобындағы банктер үшін тоқсанына 0,04%-дан басталады және аз сенімді ретінде D тобындағы банктер үшін тоқсанына 0,38%-ға жетеді. Ең көп жарна 0,50% кредиттік тәуекел тобына қарамастан шекті мөлшерлемелерді бұзушыларға арналған. Жарнаның жоғары мөлшерлемесінен басқа, шекті мөлшерлемеден асыру қадағалау шараларын, көп жағдайда банктер жарнаны көтеруден гөрі күрделі салдары бар деп қабылдайтын дискрециялық шараларды қолдану арқылы тәртіпке келтіріледі.

Жүйелік тәуекел үшін төлем тоқсандық жарналардың бір бөлігі ретінде ұсынылды. Қосылу шартында төлем банктің жеке кредиттік тәуекелін көрсететін «негізгі жарнаға» қарағанда «қосымша жарна» деп аталады. Алайда, сомада негізгі және қосымша жарналар кепілдік берілетін депозиттердің ең жоғары рұқсат етілген 0,50%-ынан аспауы тиіс еді.

Жүйелік тәуекел үшін төлем тетігінің шекті мөлшерлемелер тетігімен ұқсастықтары көп. Екі тетік де банктердің депозиттер нарығындағы әрекетін түрлендіруге арналған, екеуі де депозиттерге кепілдік беру жөніндегі қордың реттеуші мандатына негізделген, екеуі де банктің сақтандыру жарналарының мөлшерін оның депозиттер бойынша мөлшерлемелерімен байланыстырады, екеуі де бенчмарк ретінде нарықтық мөлшерлемені артта қалдыра отырып пайдаланады, екеуі де барлық банктерге қолданылады.

Ұқсастық бір тетікті екіншісін параметрлеудің шекті жағдайы ретінде көрсетуге мүмкіндік береді. Алайда, жақын арада қараған кезде ұқсастығы едәуір үстіртін. Тетіктердің екі қағидаттық айырмашылығы бар: олар банктердің әрекетіне әсер ететін мөлшерлемелер ауқымы және реттеушіге қойылатын ақпараттық талаптар.

Реттеу құралы ретінде агентті таңдау еркіндігін қатаң шектеу тікелей («қолмен») басқарудан аса айырмашылығы жоқ және сондықтан реттеушіге жоғары ақпараттық талаптар қояды, оларды орындамай-ақ реттеу бір мезгілде ұтымды және икемді болуы мүмкін емес. Банктер деңгейінде, реттеушілік те, басқарушылық та есептілікті жинау мен өңдеудің қазіргі заманғы жүйесі қажетті ақпараттық талаптарды қанағаттандыра алмады. Бұл шекті мөлшерлемелер тетігінің мөлшерлемелер бойынша бәсекелестікті тежеуде сәтті болмауының бір себебі.

2000 жылдан бастап 2018 жылға дейінгі кезеңде шекті мөлшерлемелер жарты жылда бір реттен жиі емес өзгеріп отырды және Қордың қағидаларында берілген кең ауқым шеңберінде Қордың Директорлар кеңесінің шешімімен жеткілікті түрде еркін белгіленді. Кезең-кезеңімен шекті мөлшерлемелер тым жоғары болды, сондықтан да тарту мөлшерлемелерін іс жүзінде шектемеді не

нарықтан тыс үлгермеді және тым төмен болды, сондықтан да бәсекелестікті бағалық жағдайлардан бағалық емес, ол кезде ешқандай реттелмейтін жағдайларға итермеледі. Банктердің мөлшерлемелері шектен аспады, бірақ нарықта шын мәнінде мерзімді депозиттер болған жоқ, ал долларландыру жоғары болды.

2016 жылы Ұлттық Банк айырбастау бағамын басқарудан бас тартып, инфляциялық таргеттеуге көшті. Бұл ақша-кредит саясатының беру тетігінің маңызды буыны ретінде депозиттердің шұғыл нарығына қажеттілікті күшейтті. Нарықта депозиттер бойынша жоғары мөлшерлемелерді ұсынуға дайындығы жоғары, бірақ олар бойынша міндеттемелерді орындау қабілеті төмен банктердің болуы депозиттер нарығындағы бәсекелестікті тежеу қажеттілігін күшейтті.

2019 жылы ҚДКК шекті мөлшерлемелердің реформаланған тетігіне көшті. Шұғыл салым анықталды. Теңгедегі барлық депозиттер үшін бір мөлшерлеменің орнына мерзімділігі мен мерзіміне байланысты депозиттердің реттеуші санаттары құрылды. Шекті мөлшерлемелер ай сайын, нарықтық бенчмарк пен спредтің сомасы ретінде 1,0пт қағида бойынша белгіленді. Бенчмарк ретінде нарық бойынша орташа өлшенген мөлшерлеменің соңғы статистикасы қабылданды, бұл сол кездегі жағдайларда екі айға артта қалуды білдіреді.

$$\hat{R}_{jm} = \bar{R}_{j,m-2} + 1,0\text{пт} \quad (9)$$

мұндағы $\bar{R}_{j,m-2} = (\sum_{i \in I} Q_{ij,m-2} * R_{ij,m-2}) / (\sum_{i \in I} Q_{ij,m-2})$.

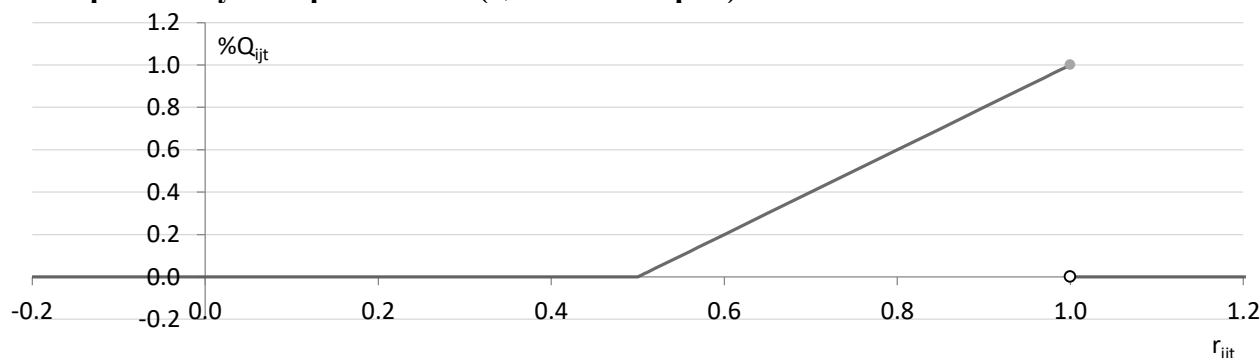
2019 жылға дейін де тәртіп бұзушылар бір тоқсанға 0,5% ең жоғары жарнамен санатқа ауыстырылып, барлық салдарлармен пруденциалдық нормативтерді бұзушыларға теңестірілді.

Реттелетін мөлшерлемелерді жеделдігі мен мерзімі бойынша бөле отырып, жаңа тетік бұрын бірыңғай шекті мөлшерлемені және реттеуші төрелік үшін жеделдігі бойынша мүмкіндіктермен басылған мерзімді депозиттер нарығын құрды.

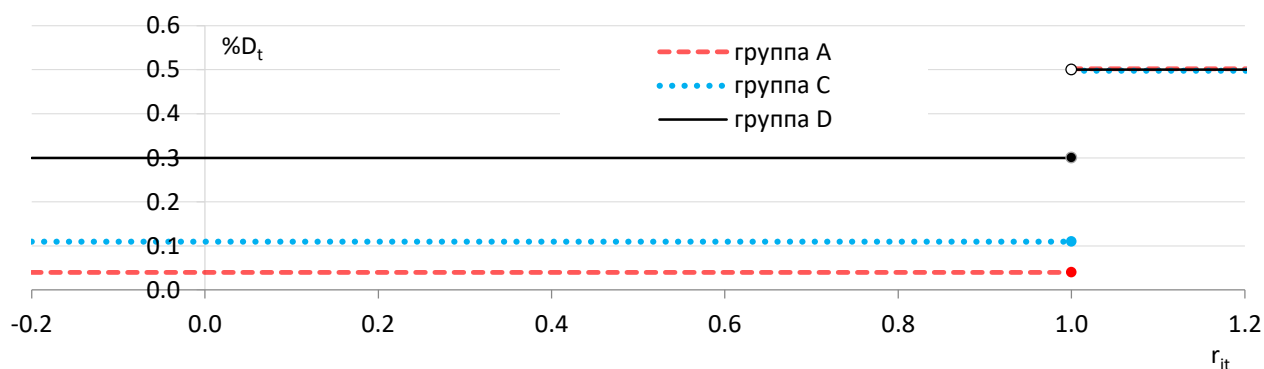
Кез келген шектеу сияқты тетік те реттеуші ақталған деп санаған деңгейде мөлшерлемелердің өсуін шектеуге қабілетсіз болып шықты. Спред 1,0пт орташа нарықтық мөлшерлеменің және оған байланысты шекті мөлшерлеменің біртіндеп өсуін тежеу үшін тым кең болып шықты. Шекті мөлшерлеменің тетігі мөлшерлеменің деңгейін шектемей, оның өсу қарқынын шектеді, себебі шекті мөлшерлемелер нарықтық мөлшерлемелермен бірге өсті (9-формула).

10-сурет. Шекті мөлшерлемелер мен жүйелік тәуекел үшін төлемақы тетіктері

10а. Жүйелік тәуекел үшін төлем (қосымша жарна)

10б. Кредиттік тәуекел үшін төлем және шекті мөлшерлемеден асырғаны үшін айыппұл (негізгі жарна)

Негізгі және қосымша жарналардың мөлшерлемелері әртүрлі базаларға қолданылады.

Жеке тұлғалардың шоттарындағы қалдықтар негізгі жарна базасы болып табылады. Негізгі жарна мөлшерлемесі тоқсанына 0,08%-0,30% ауқымында кредиттік тәуекел санатына байланысты (шекті мөлшерлемелерді сақтаған кезде) және нарықтық мөлшерлемеге 1пт-дан асқан кезде тоқсанына 0,50%-ға дейін көтеріледі. Шекті мөлшерлемелер тетігі шешімді барлық салымдар үшін бірыңғай шекті мөлшерлеме бойынша ҚДКҚ Директорлар кеңесі қабылдаған 2002 жылдан бастап қолданылады. 2018 жылы шекті мөлшерлемелер депозиттер санаттары бойынша саралана бастады және нарықтық мөлшерлеме деңгейінде спредпен белгіленді.

Жеке тұлғалардың мерзімді және жинақ салымдары бойынша тарту қосымша жарна үшін база болып табылады. Қосымша жарна мөлшерлемесі (жүйелік тәуекел үшін төлем) $\bar{R}_{jm}$ нарықтық мөлшерлемесіне R_{ijm} банк мөлшерлемесінің j және спред тоқсан айлары депозиттерінің барлық түрлері арасында ең көп $r_i = \max_{jm} \{R_{ijm} - \bar{R}_{jm}\}$ асып кетуіне байланысты. Тетік 2021 жылы қолданысқа енгізілді.

Бұл мөлшерлеме бойынша қатаң шектеу құралы ретінде және оны бұзғаны үшін дәлелді клинді енгізетін және мөлшерлемелердің барлық ауқымында банктің әрекетін түрлендіретін тепе-тең айыппұлдың орнына сатылы айыппұлды таңдаудан туындады.

Жүйелік тәуекел үшін төлем 2021 жылы, мөлшерлеме бойынша «адал емес» бәсекелестіктің алдын алу үшін енгізілді – шекті мөлшерлемелер тетігі шеше алмайтын міндет.

Шекті мөлшерлемелер тетігі банктердің депозиттері бойынша нарықтық баға белгілеуді, бірақ нарық күрт ауытқыған немесе конъюнктура айтарлықтай өзгерген кезде спредті қайта қарау арқылы мөлшерлемелер бойынша лимиттердің мәндерін түзету мүмкіндігімен көздеді. Алайда тетікті іс жүзінде іске асыру кезінде ҚДКҚ мөлшерлемелердің негізсіз өсуі проблемасына тап

болды, өйткені жекелеген банктер мөлшерлемелерді іс жүзінде шекті деңгейде ұсынды, бұл келесі есептік кезеңде орташа алынған мөлшерлемелердің өсуіне әкеп соқтырды.

Жүйелік тәуекел үшін төлем банктерді ҚДКҚ шекті мөлшерлемесімен шегіндегі депозиттер бойынша жоғары мөлшерлемелерді ұсынуға ынталандырмауға бағытталған, оның мөлшері банктің жүйелік тәуекелді құруға қосқан үлесіне мөлшерлес. Бұл ретте қосымша жарна шектен дүркін-дүркін асып кеткен кезде және депозиттер нарығында баға белгілеудің икемділігі сақтала отырып, банктің қаржылық жағдайын нашарлатпайтын мөлшерде айқындалуы тиіс.

1-кесте. Шекті мөлшерлемелердің қолданыстағы тетіктерін және жүйелік тәуекел үшін төлемақыны салыстыру

Тетік параметрі	Жүйелік тәуекел үшін төлем (қосымша жарна)	Шекті мөлшерлемелер (негізгі жарна)
Реттеу периметрі	Барлық банктер	Барлық банктер
Есептеу базасы	Жеке тұлғалардың мерзімді және жинақ депозиттерін тоқсанға тарту	Жеке тұлғалардың барлық депозиттері бойынша тоқсанның басындағы қалдықтар
База мен мөлшерлемені агрегаттау	База мен мөлшерлеме агрегаттарын шығару $Z_{it} = \bar{Q}_{it} * \bar{T}_{it}$ мұндағы $\bar{Q}_{it} = \sum_{jm} Q_{ijm}$ $\bar{T}_{it} = \max_{jm} \{ T_{ijm} \}$	База мен мөлшерлеме агрегаттарын шығару $Z_{it} = X_{it} * G_{it}$ мұндағы X_{it} – кепілдік берілетін шоттардағы t басындағы қалдықтары; G_{it} – негізгі жарна мөлшерлемесі.
T_{ijm} төлемақы мөлшерлеменің r_{ijm} асып кетуіне тәуелділігі	a шегінен асқан кезде b еңісі бар бөлікті-сызықты $T_{ijm} = b * \max(r_{ijm} - a, 0)$ мұндағы $b = 2$; $a = 0,5$ пт	a шегінен асқаны үшін айыппұл $G_{it} = \begin{cases} g_{it}, & \text{егер } r_{ijm} \leq a \\ g_{\max}, & \text{егер } r_{ijm} > a \end{cases}$ мұндағы $a = 1.0$ пт
Банк мөлшерлемесінің статистикасы	Банктің барлық өнімдері және тоқсан айлары бойынша ең жоғары $R_{ijm} = \max_{k \in K(i,j,m)} \{ R_k \}$	Банктің барлық өнімдері және тоқсан айлары бойынша ең жоғары $R_{ijm} = \max_{k \in K(i,j,m)} \{ R_k \}$
Нарық бенчмаркі	2 айға артта қалған орташа өлшенген мөлшерлеме $\bar{R}_{j,m-2} = \sum_{i \in I} Q_{ij,m-2} * R_{ij,m-2} / \sum_{i \in I} Q_{ij,m-2}$	2 айға артта қалған орташа өлшенген мөлшерлеме $\bar{R}_{j,m-2} = \sum_{i \in I} Q_{ij,m-2} * R_{ij,m-2} / \sum_{i \in I} Q_{ij,m-2}$

4.8 Бұдан былай жасалатын әрекет

Жүйелік тәуекел үшін төлем тетігін реформалау

Банктің нарықтық мөлшерлемеден рұқсат етілген шектен асқан кезде төлейтін қосымша жарна түріндегі жүйелік тәуекелді интернализациялау тетігі депозиттер мөлшерлемелерінің өсуін тежейді, алайда оның қазіргі кездегі ерекшелігі одан әрі калибрлеуді, атап айтқанда жүйелік тәуекел үшін қосымша

жарнаның мөлшерін есептеу үшін базаны қайта қарауды талап етеді. Банктің тоқсандағы тек бір айда немесе депозиттердің тек бір санаты бойынша асып кету шектерін бұзуына қарамастан, тоқсанға тартылған жинақ және мерзімді депозиттердің барлық сомасы негізінде шамадан тыс айыппұл есептелінді деп санаймыз. Тетіктің икемділігін арттыру үшін асып кету шегінен жоғары спрэд мөлшерлемесі бойынша банк тартқан салымдар көлеміне сүйене отырып, жүйелік тәуекел үшін айыппұлды есептеу нұсқасын қарастырған жөн.

Сонымен қатар, жүйелік тәуекел үшін төлем қазіргі уақытта депозиттердің белгілі бір түрлеріне ғана қолданылатынын атап өтеміз. Депозиттердің басқа түрлері бойынша оның мөлшерлемелерге әсерін, тіпті жанама түрде әсерін бағалау барлық депозиттер бойынша шекті мөлшерлемелерді есептеуді қолдан нарыққа ауыстырғаннан кейін ғана мүмкін болады. Бұл мәселені қолмен басқарылатын депозиттердің шекті мөлшерлемелері бойынша нарықтық бағаға ауыспай шешу мүмкін емес, бұл қосымша талқылауды және шекті мөлшерлемелер тетігін кешенді бағалауды қажет етеді.

2-кесте. Жүйелік тәуекел үшін төлемнің қолданыстағы және ұсынылған тетіктерін салыстыру

Тетіктің параметрі	Қолданыстағы	Ұсынылған
Реттеу периметрі	Барлық банктер	Барлық банктер
Есептеу базасы	Тоқсанда мерзімді және жинақ депозиттерін тарту	Депозиттердің әрбір салық салынатын түрі бойынша бір ай ішінде тарту
База мен мөлшерлемені біріктіру	База мен мөлшерлеменің жиынтық туындысы $Z_{it} = \bar{Q}_{it} * \bar{T}_{it}$ мұнда $\bar{Q}_{it} = \sum_{jm} Q_{ijm}$, $\bar{T}_{it} = \max_{jm} \{ T_{ijm} \}$	Базалар мен мөлшерлемелер туындыларының сомасы $Z_{it} = \sum_{jm} Q_{ijm} * T_{ijm}$ мұнда $T_{ijm} = b * r_{ijm}$
T_{ijm} төлем мөлшерлемесінің r_{ijm} асып кетуіне тәуелділігі	Үзік-сызық $T_{ijm} = b * \max (r_{ijm} - a, 0)$	Сызық $T_{ijm} = b * r_{ijm}$
Банк мөлшерлемесінің статистикасы	Банктің барлық өнімдері мен тоқсан айлары бойынша ең жоғары $R_{ijm} = \max_{k \in K(i,j,m)} \{ R_k \}$	Банктің барлық өнімдері бойынша тартулар мен тоқсан айлары бойынша орташа өлшенген $R_{ijm} = \sum_{k \in K(i,j,m)} R_k * Q_k / \sum_{k \in K(i,j,m)} Q_k$
Нарық бенчмаркі	3 айға артта қалған орташа өлшенген мөлшерлеме $\bar{R}_{jm} = \sum_{i \in I} Q_{ij,m-3} * R_{ij,m-3} / \sum_{i \in I} Q_{ij,m-3}$	Синхронды орташа өлшенген мөлшерлеме $\bar{R}_{jm} = \sum_{i \in I} Q_{ijm} * R_{ijm} / \sum_{i \in I} Q_{ijm}$

Микро және макропруденциялық реттеуді бөлу туралы

Депозиттер нарығының макропруденциялық (әмбебап) тәртіпке келтірушісі рөлін өзіне алуға қабілетті жүйелік тәуекел үшін төлем тетігін әзірлеу және сәтті іске қосу шекті мөлшерлемелер тетігін толық капиталдандырылмаған банктердің шағын пруденциялық міндеті бар олардың

нарықтық депозиттерге қарағанда әлдеқайда қымбат депозиттерді тартуына жол бермейтін неғұрлым тар шеңберіне шоғырландыруға мүмкіндік береді. Ол үшін ҚДКҚ 1980 жылы FDIC бастан өткерген міндеттердің эволюциясынан өтуі керек, бұл кезде шекті мөлшерлемелерді белгілеу өкілеттігі тек «жақсы капиталдандырылған банктерге қарағанда аз» дегенге қатысты сақталды.

Қадағалаумен өзара әрекеттесу

FSF ұсынымдарына сәйкес, тәуекелдерді, соның ішінде моральдық тәуекелдерді төмендетуге дәрменсіз банктерді ертерек анықтау құралдары және сақтандырушының акционерлерге және банк басшылығына қатысты заңсыз әрекеттері үшін шектеулі ықпал ету шараларын қолдануға ниетін көрсету арқылы қол жеткізуге болады (FSF, 2001).

Ерте кезеңде түгендеулер жүргізу үшін қадағалау органдары мен сақтандырушыға тиісті өкілеттіктер беруден басқа, тәуекелдер туралы егжей-тегжейлі және сапалы ақпаратқа қол жеткізу, деректерді тұрақты валидациялау және тәуекелдерді бағалау моделінің негізгі параметрлері мен маңызды элементтерін тексеру қажет. Жекелеген банктердегі қаржылық проблемаларды уақтылы анықтау банктік тәуекелді бағалау мен жіктеудің сапасына байланысты және мұндай проблемалар туындаған кезде сақтандырушы осы проблемаларға тиімді жауап беруге мүмкіндік беретін тиісті өкілеттіктерге ие болуы керек. Қазіргі уақытта ҚДКҚ-ның банктердің қаржылық жағдайының нашарлауына ден қою жөніндегі функционалы шектеулі және банктердің жарналарының мөлшерін оларға тән тәуекел дәрежесі бойынша саралаудан тұрады. Сақтандырушының тәуекелдерін барынша азайту тұрғысынан оның мандаты да кеңейтілуі және қаржылық жағдайының нашарлау белгілері бар банкті тексеруді немесе сақтандырушының қызметкерлерін тексеруші топтың құрамына енгізе отырып осындай Банктің қызметіне тексеру жүргізу жөніндегі талапты қамтуы мүмкін.

Қорытынды

Депозиттер бойынша жоғары мөлшерлемелер үшін прогрессивті төлемнің енгізілуі шекті мөлшерлемелер тетігін толықтырды және шекті мөлшерлемелер тетігін шамалы капиталдандырылған банктерге ғана қолдана отырып, макропруденциялық құралға айналдыру мүмкіндігін ашып, реттеушінің құралдарын кеңейтті.

Пигу салығына ұқсас банктерді тарту саясатында неғұрлым агрессивті сақтандыру сыйлықақыларын алу сақтандырушының тәуекелдерін азайту тұрғысынан әділ болып табылады. Пигу салығының тетігі банктер ұмтылған депозиттік нарық үлесін ұлғайтудың пайдасын өтей алатын қосымша айқын қаржылық шығындарды құру арқылы депозиттер нарығындағы баға бойынша шамадан тыс агрессивті бәсекелестікті болдырмауға арналған. Пигу салығының мөлшерлемесі осы пайдалар мен артықшылықтарды жоққа шығару үшін барынша жоғары болуы керек, бірақ тағы бір шектеуге айналатындай және

банктердің нарық конъюнктурасына сәйкес баға саясатын қалыптастыру мүмкіндіктерін тарылту үшін жоғары емес.

Тетіктің ағымдағы түрдегі әрекетін депозиттер нарығындағы теріс экстерналдарды бейтараптандыру тұрғысынан шартты түрде сәтті деп атауға болады. Мәселені түсіну фактісі әрі оны ең сәйкес және аз интервенциялық әдістермен шешуге дайындығы сәтті болып табылады. Сонымен қатар, сәттілік шартты және шектеулі болып табылады, өйткені тетіктің параметрлері айтарлықтай калибрлеуді қажет етеді.

Тетік икемсіз болып шықты, яғни ол барлық мөлшерлемелер диапазонында тұрақты қысым көрсетпейді. Бұл ішінара төлем мөлшерлемесінің депозиттік мөлшерлемеге бөлікті-сызықты тәуелдігінен, бірақ көбінесе депозиттік өнімдер бойынша мөлшерлемелерді біріктіру рәсімінен және базаны таңдаудан туындады.

Жүйелік тәуекел үшін төлемнің ағымдағы тетігі база ретінде осы банк тоқсан ішінде тартқан депозиттердің барлық көлемін қолданады, ал орташа нарықтық мөлшерлемеден асып кету ретінде депозиттердің әрбір реттелетін санатынан ең көп асып кету қабылданады. Жүйелік тәуекел үшін төлем оның алдына қойылған макропруденциалды тапсырманы орындай алуы үшін ол серпімді және пропорционалды болуы керек. Бұл тарту көлемі мен мерзімі бойынша базаға байланыстыруды талап етеді, яғни әрбір реттелетін санатқа депозиттік өнімдерді қолдану тарту көлеміне пропорционалды, ал асып кету шегі әр санаттағы депозиттердің мөлшерлемелері негізінде жеке анықталады. Жүйелік тәуекел үшін төлем әрбір реттелетін депозиттер санатына бөлек салынуы тиіс.

Бұл ретте тіпті жақсы теңшелген тетік нашар капиталдандырылған банктер тарапынан бәсекелестіктің сыртқы әсерін бейтараптандыру үшін жеткіліксіз. Мұндай мемлекеттік өтімділігі жоқ банктер ерте ме кеш пе қорлардың таза ағынына тап болады және нарықта қорларды агрессивті түрде тартуға мәжбүр. Мұндай банктердің жоғары пайыздарды ұсынуға дайындығы олардың осы пайыздарды төлеу қабілетіне аз негізделеді. Сондықтан аз капиталдандырылған банктердің айтарлықтай қатысуымен нарықта тәуекел төлемдерін енгізу қажеттілік болып табылады.

Жүйелік тәуекел үшін төлем тетігінің міндеті мөлшерлемелер мен жағдайлардың кең ауқымында депозиттер нарығында банктердің жауапты мінез-құлқын ынталандырудың серпімді және икемді жүйесін, салықтық бейтараптық пен пропорционалдылық, әкімшілендіру тиімділігі қағидаттарына сәйкес келетін тетікті құру болуға тиіс.

Әдебиет

1. Pigou, A. C., 1920, “The Economics of Welfare”, Fourth Edition, Macmillan and Co., Limited
2. Greenwald, B.C., Stiglitz J., 1986. “Externalities in Economies with Imperfect information and Incomplete Markets”. The Quarterly Journal of Economics, vol 101, issue 2, 224-264.
3. Bianchi, J., Mendoza, E. G., 2010, “Overborrowing, Financial Crises and ‘Macro-Prudential’ Taxes”. Working Paper 16091, National Bureau of Economic Research
4. Perotti, E.C., Suarez J., 2011, “A Pigovian Approach to Liquidity Regulation”. SSRN Electronic Journal
5. Kato, R., Tsuruga, T., 2021, “Pecuniary externalities, bank overleverage, and macroeconomic fragility”, International Journal of Economic Theory, Special Issue Article, <https://doi.org/10.1111/ijet.12325>
6. Hellmann, T.F., Murdock K.C., Stiglitz J. E., 2000. «Liberalization, Moral Hazard in Banking, and Prudential Regulation: Are Capital Requirements Enough?», American Economic Review 90:147–65.
7. Dewatripont M. Tirole J., 2012. «Macroeconomic Shocks and Banking Regulation», Journal of Money, Credit and Banking, Volume44, Issue s2, pp. 237-254
8. Хәкімжанов С., Миллер А., Жусанғалиева К., Тазетдинова Д., 2022. “Қазақстандық халық депозиттері нарығы: проблемалары мен шешімдер”, №2022-1 жұмыс мақала, ҚР Ұлттық Банкі
9. Bianchi, J., 2011, “Overborrowing and Systemic Externalities in the Business Cycle”. American Economic Review, 101(7), 3400–3426
10. Kareken, J., and N. Wallace, 1978, “Deposit Insurance and Bank Regulation: A Partial Equilibrium Exposition,” Journal of Business, 51(3), pp. 413–38.
11. Gennotte, G., and D. Pyle, 1991, “Capital Controls and Bank Risk,” Journal of Banking and Finance, 15, pp. 805–24.
12. Boot, A., and S. Greenbaum, 1993, “Bank Regulation, Reputation, and Rents: Theory and Policy Implications in Capital Market and Financial Intermediation”, ed. by C. Mayer and X. Vives (Cambridge, England: Cambridge University Press), pp. 262–85.
13. Matutes, C, and X. Vives, 1996, “Competition for Deposits, Fragility, and Insurance” Journal of Financial Intermediation, 5, pp. 184–216.
14. Matutes, C, and X. Vives, 2000, “Imperfect Competition, Risk Taking, and Regulation in Banking,” European Economic Review 44, pp. 1–34.
15. Vaez-Zadeh R., Xie D., Zolia E., 2002, “Modis. A Market-Oriented Deposit Insurance Scheme”. IMF
16. Martinez-Miera, D., Repullo, R., 2008, “Does competition reduce the risk of bank failure?”. CEMFI Working Paper No. 0801
17. Financial Stability Forum (FSF), 2001, “Guidance for developing effective deposit insurance systems”. CH-4002 Basel, Switzerland

- 18.IADI, 2014, “Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems”.
- 19.FDIC, 1998, “A Brief History of Deposit Insurance in the United States”. Washington, DC
- 20.«Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ-ның Директорлар кеңесінің 2021 жылғы 12 шілдедегі № 12 шешімімен бекітілген Міндетті күнтізбелік, қосымша және төтенше жарналарды төлеу мөлшерін және тәртібін анықтау ережесі
- 21.«Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ-ның Директорлар кеңесінің 2018 жылғы 12 шілдедегі № 12 шешімімен бекітілген Жеке тұлғалардың жаңадан тартылған депозиттері бойынша сыйақының ең жоғары мөлшерін айқындау және белгілеу әдістемесі.